

Події

Польсько-українські наукові форуми

С. 3

Філософський дискурс

Війна в Україні і новий гуманізм: Давид проти Голіафа С. 5

Національна спадщина

Європейська педагогіка Антоніо Макаренка

С. 8

Рецензія

Відтворення семантичного простору нашого спротиву

С. 11-12

Андрій Єрмак: Злочини, скоєні російськими військовими в Бучі, – це геноцид

4 квітня керівник Офісу Президента України Андрій Єрмак дав інтерв'ю кореспонденту каналу «1+1» Наталії Мосейчук.

Нижче подаємо головне.

Те, що російські війська скоїли з мирним населенням в українських містах Бучі, Ірпені, Гостомелі та інших населених пунктах на Київщині, є геноцидом українського народу, наголосив керівник Офісу Президента України Андрій Єрмак.

За його словами, справжні масштаби злочину російських військ в окупованих передмістях столиці можна буде оцінити, коли з'явиться повна інформація. Але вже очевидно, що це не порівняти з тією ж різаниною у Сребрениці – одним із наймасштабніших воєнних злочинів у сучасній європейській історії, скоєним під час Боснійської війни в 1995 році.

«Це абсолютно інша історія. Одна ядерна держава напала на неядерну державу. Це війна Росії проти України, тому я б такі порівняння не робив. Але за жахом і абсолютно нелюдським ставленням – це справді геноцид, стовідсотково», – наголосив він.

Андрій Єрмак розповів, що кожного дня спілкується зі своїми колегами – політичними радниками у США, Німеччині, Вели-

кій Британії та інших державах і докладно інформує їх та надає фотосвідчення про злочини російських окупантів проти українців.

«Шокова реакція. Я впевнений, що вони повинні відчувати те, що нині відчувають усі українці. Тому що від багатьох із них залежать ті рішення, на які ми очікуємо», – констатував він.

Відповідаючи на запитання, чи отримував він дзвінки від когось із росіян з вибачення-

ми щодо того, що їхня країна робить стосовно України, керівник Офісу Президента сказав: «Вибачатися треба перед усім українським народом. Але я думаю, що зараз це не буде прийнято та прийнято. І це на багато-багато років. Немає виправдання тому, що ми бачимо тепер, що ми відчуваємо. І, на жаль, все це триває – ми цю війну ще не зупинили».

За матеріалами
president.gov.ua

Розстріляні підручники або Один день у Макарові

Життя кожного українця радикально та драматично змінилося 24 лютого 2022 року. Ми всі відчули льодяний подих війни – жакливі російської агресії, коли загинули невинні люди, бомбардування, руйнація житлових будинків, шкіл, лікарень стає частиною повсякденної реальності. У цей день для більшості з нас нарешті завершилося ХХ сторіччя, з його ліберально-демократичними та часом наївними пацифістськими ілюзіями, і розпочалося сторіччя ХХІ – нова героїчна епоха у багатовіковій війні України за незалежність та ідентичність, за право бути собою в європейському та глобальному контексті.

Протистояти злу за цих умов стало моральним імперативом кожної порядної людини. Одні роблять це зі зброєю в руках на фронті та в загонах територіальної оборони, інші займаються волонтерством, працюючи на перемогу України й демократичне майбутнє. У цьому руслі триває і волонтерська діяльність Ради молодих учених Міністерства освіти і науки України та Ради молодих учених НАПН України.

Вранці 14 квітня 2022 року разом з головою Ради молодих вчених МОН України Олесею Ващуком, представницею Ради молодих вчених НАПН України Алісою Сухих, доцентом НУБіП Олександром Прохорчуком й іншими представники університетів та академічних установ Києва ми поїхали до Макарівської селищної громади Бучанського району Київської області. Треба було роздати гуманітарну допомогу мешканцям громади і допомогти представникам іноземних ЗМІ поспілкуватися з місцевими мешканцями та отримати від них свідчення про численні злочини, здійснені російськими загарбниками.

Якраз за кілька днів до цієї поїздки селищний голова Макарова Вадим Токар повідомив, що за попередніми підрахунками населений пункт зруйновано більш як на 40%, у Макарівській громаді розстріляно 132 цивільні особи. Повністю територію Макарівської громади було звільнено від російських загарбників 1 квітня 2022 року.

Макарів спочатку справив на мене гнітюче враження: доторк смерті тут був усюди. Зруйновані адміністративні будинки, школи, церкви – ландшафт цієї жакливі війни, націленої на знищення гуманістичного розуміння сучасної культури й цивілізації. Особливо вразили мене очі бабусі, яка сиділа поруч із власним зруйнованим будинком та питала: «Що мені тепер робити?» Тоді я не зміг зробити її фото – надто трагічною була ситуація, я підсвідомо відчував свою провину перед нею – адже моя київська квартира не зруйнована. А ось куди повернеться вона? Додає чорних барв до цієї картини й екзистенція загублених українців, свідками якої ми стали. Як таке можливо у ХХІ сторіччі у європейській країні – не вкладалося у свідомість, але ми це бачили – і запам'ятали на віки...

Проте життя перемагає смерть – як християни ми дуже гостро це відчуваємо. Після шоку перших вражень я побачив, що Макарів відроджується, громадяни працюють над тим, щоб навести лад після навали жакливі орди, люди впевнені у перемозі й працюють на неї. І це відчуття органічно поєднувалося з чудовим квітневим днем, який відкривав горизонти нашої подальшої долі. Усе буде Україна!

Сергій КУРБАТОВ,
радник президії НАПН України

Результати опитування «Українці та війна»

9–11 квітня 2022 року дослідницька панель «Власна думка» компанії Research.ua за підтримки Інституту соціології НАН України та з ініціативи Офісу Президента України здійснила на волонтерських засадах дослідження «Українці та війна» (метод – онлайн-інтерв'ю, вибірка – 4676 респондентів віком 14–55 років).

Головні результати:

- чверть опитаних виїхали до іншої області або за кордон;
- найсильніше міграція торкнулася Сходу України (62,6%);
- серед тих, хто спілкується з родичами або друзями в рф, лише 12,7% сказали, що ключовою реакцією їхніх родичів або друзів на війну є критика дій і політики рф;
- головними джерелами мотивації респонденти назвали Збройні Сили України (39,5%), сім'ю та близьких людей (27,7%), а також Президента України (26,5%);
- у перемогу України вірять 93,7% опитаних;
- відносна більшість респондентів (34,4%) вважає, що до перемоги України залишилося кілька місяців;
- найпопулярнішим зверненням до українців є гасло «Ми переможемо!».

За матеріалами
nas.gov.ua

Братерська допомога Прикарпатського університету

На базі Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника відновив роботу Херсонський державний університет разом з відокремленими структурними підрозділами «Бериславський фаховий педагогічний коледж імені В.Ф. Беньковського» та «Генічеський фаховий коледж». Відповідне рішення про тимчасове переміщення затверджено наказом МОН України № 356 від 20 квітня 2022 року і діє до завершення війни.

Такий крок є необхідним з метою збереження життя та здоров'я громадян України, а також створення безпечного освітнього середовища, організацію здобуття освіти, освітнього процесу в умовах воєнного стану.

26 квітня у Прикарпатському університеті відбулося засідання вчених рад обох університетів під головуванням ректорів – Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника **Ігоря Цепенди** і Херсонського державного університету **Олександра Співаковського**. Професорсько-викладацький склад

додувався до засідання онлайн за допомогою платформи Webex.

На початку спільного засідання присутні виконали гімн України та вшанували хвилиною мовчання співвітчизників, котрі полягли у боях з російським агресором.

Професор Ігор Цепенда зачитав наказ Міністра освіти і науки України **Сергія Шкарлета** «Про тимчасове переміщення Херсонського державного університету» та зазначив, що низку організаційних питань щодо функціонування Херсонського державного університету на базі ПНУ вже розв'язано, а поточні питання вирішуватимуться у процесі.

– Головне, що завжди об'єднувало освітян – це солідарність. Столітній досвід університету є зараз неоціненним і у боротьбі, і у розбудові України. Якщо подивитися на історію, то лише дві інституції, які було створено багато років тому, вистояли і не видозмінилися – це церква і університет. І, незважаючи на ті складні обставини, в яких опинилися нині і наші університе-

ти, і вся освітня спільнота України, ми повинні і надалі реалізовувати наше головне завдання – підготовку і виховання професіоналів та патріотів. Зараз усіх нас об'єднала велика трагедія – війна. Вона змінила наші долі, змінила наше бачення, змінила нашу оцінку того, що відбувалося

до цього і тепер. Завдання, що наразі стоять перед нами – це великі виклики, – зазначив Ігор Цепенда. – З нашого боку ви отримаєте максимальну підтримку для того, щоб в першу чергу ваш університет був збережений. Зберегти науково-педагогічний потенціал, працівників,

студентів, тому що їхній досвід, їхні знання дуже потрібні Україні», – запевнив Ігор Цепенда.

Олександр Співаковський висловив вдячність особисто Ігореві Цепенді та колективу Прикарпатського національного університету за підтримку, розуміння і взаємодопомогу.

– Для нас дуже важливо розуміти, що Україна вона єдина – від Сходу до Заходу, від Півночі до Півдня. Це не просто слова. Дійсно, ми приїхали до Вас і маємо усі умови жити і працювати, маємо відповідну базу для роботи. Для нас дуже важливо працювати разом. Наразі з окупованої частини ми не можемо забезпечити свою логістику, тобто управління. Ми обов'язково повернемося, але наразі університет повинен продовжувати жити. Наші студенти мають завершувати навчальний процес, мають переходити з курсу на курс, мають отримувати дипломи», – наголосив Олександр Співаковський.

Богдана ЗАСІДКО,
начальник відділу інформації
та комунікацій Прикарпатського
національного університету

Всеукраїнський круглий стіл «Психологія російсько-української війни: внутрішній погляд»

7 квітня відбувся ініційований Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України Всеукраїнський круглий стіл «Психологія російсько-української війни: внутрішній погляд». Це перший захід із циклу, присвяченого професійному обговоренню суспільного досвіду часів війни, визначенню ключових викликів воєнного часу та шляхів їх подолання психологічними засобами.

Програма круглого столу складалася з семи тематичних панелей тривалістю у 60 хвилин: Психологія бою; Психологія евакуації; Освіта під час війни; Війна і суспільство; Психотехнології допомоги; Філософсько-психологічне бачення війни; Війна крізь призму комунікації.

Під час круглого столу представлено понад 30 доповідей. Усього участь у роботі круглого столу взя-

ло 260 фахівців – викладачі закладів вищої освіти, науковці академічних установ, психологи системи освіти, клінічні та кризові психологи тощо.

Захід організовано спільно з Українським науково-методичним центром практичної психології і соціальної роботи НАПН України, Факультетом психології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Гуманітарно-правовим факультетом НАУ ім. М.Є. Жуковського «ХАІ», Навчально-науковим інститутом

психології Університету «КРОК», Кафедрою психології та педагогіки Національної академії Національної гвардії України, Відділом психологічних досліджень Київського науково-дослідного інституту судових експертиз, Кафедрою психології Академії Державної пенітенціарної служби, Навчально-науковим центром соціально-психологічної підтримки, професійного розвитку та сприяння працевлаштуванню Чорноморського національного університету імені Петра Могили, кафедрою соціальної психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Національною психологічною асоціацією, Українською асоціацією медіапсихологів і медіапедагогів, Асоціацією політичних психологів України.

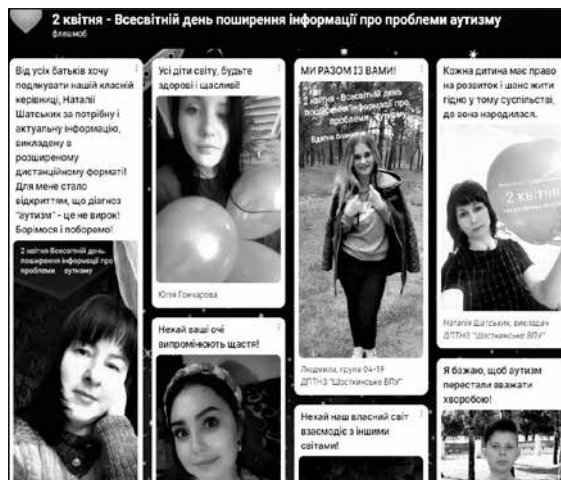
Світлана ЧУНІХІНА,
заступник директора
з науково-методичної роботи
ІСПП НАПН України,
кандидат психологічних наук

Увага до особливих учнів у Шосткинському ВПУ

Наша держава багато уваги приділяє людям з особливими потребами та інклюзивній освіті зокрема. Інклюзивне навчання набуває поширення і в закладах професійної (професійно-технічної) освіти, створюються навчально-практичні центри з можливістю навчання у маломобільних групах. Таким чином, реалізовано основні функції інклюзивної освіти.

Одним із шляхів для привернення уваги громадськості є заходи, присвячені проблемам людей з особливими освітніми проблемами. У Шосткинському ВПУ таким проблемам також приділено увагу. Наприклад, проведено позакласний онлайн-захід «Людина дощу». Тут декламували вірші батьків дітей з аутичними розладами; демонстрували соціальний мультиплікаційний фільм, який зрозумілий навіть малечі, про те, як бачать світ люди з аутичними розладами; дискутували про сюжет художнього фільму «Особливі» (фахівці одноставно хвалять кінематографістів – Олів'є Накаша та Еріка Толедано за чесну та достовірну картину), розповідали історії про відомих аутистів світу та звичайних дітей з цим недугою, які, не зважаючи на великі труднощі, що постають перед ними та їхніми батьками, досягли успіхів у житті. Вони стали педагогами і допомагають таким, як вони; поетами і складають вірші та афоризми, що спонукають замислитися над сенсом життя.

Кваліфіковано вибудовувати свої дії у взаємодії з особливими учнями допомагає практичний психолог закладу освіти. Важливо, щоб особистісно-орієнтований підхід до такої дитини відбувався щодня в процесі

навчання та виховання і тривав вдома. Не лише педагоги, а й батьки таких дітей мають бути обізнані з усіх необхідних питань, аби стати повноцінними суб'єктами навчально-виховного процесу. У Шосткинському училищі такі об'єднувальні акції проводяться системно. 2 квітня містами України пройшла всеукраїнська акція, присвячена Всесвітньому дню розповсюдження інформації про проблеми аутизму. До неї в онлайн форматі долучилося і ДПТНЗ «Шосткинське вище професійне училище». На онлайн-дошці слова підтримки висловлювали не тільки учні, батьки, педагоги закладу освіти, а й небайдужі містяни.

Наталія ШАТСЬКИХ,
викладач, класний керівник ДПТНЗ «Шосткинське ВПУ»,
м. Шостка, Сумська область

Дошкільна освіта: інновації і перспектива

Підсумки V Міжнародної науково-практичної конференції

14-15 квітня на базі Університету Григорія Сковороди в Переяславі відбулася V Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційні технології в дошкільній освіті», започаткована кафедрою психології і педагогіки дошкільної освіти факультету історичної і соціально-психологічної освіти спільно з партнерами-співорганізаторами, з якими укладено угоди про співпрацю в науковій діяльності. Було обговорено актуальні проблеми розроблення та впровадження інноваційних технологій розвитку, виховання і навчання в системі дошкільної освіти в контексті сучасних суспільних трансформацій.

Учасників конференції привітали ректор Університету Григорія Сковороди в Переяславі **Віта-**

лій Коцул та завідувачка кафедри психології і педагогіки дошкільної освіти **Лариса Калмикова**. У вітальному слові було зауважено на потребі пошуку інноваційних технологій у дошкільній освіті на нинішньому етапі трансформації української освітньої системи.

З доповідями виступили начальник відділу дошкільної освіти Директорату дошкільної, шкільної, позашкільної та інклюзивної освіти МОН України **Світлана Нерянова**; академік, професор Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського **Алла Богуш**; головний науковий співробітник Інституту проблем виховання НАПН України **Ірина Луценко**; старший науковий співробітник Інституту модернізації змісту освіти **Павло Конюсов**;

Польсько-українські наукові форуми

7 квітня у Науковому товаристві міста Плоцька (Польща) відбулася наукова конференція, присвячена історії України і її сьогоденню, «Від Шевченка до Зеленського: Україна у XIX–XXI столітті». Учасники її – не лише вчені, вчителі середньої школи і ліцею, а й молодь – студенти й учні старших класів. Глибокий аналіз історії України був висвітлений у півторагодинній доповіді доктора історичних наук **Гжегожа Голленбевського** та наступній жвавій дискусії учасників усіх поколінь.

Виступаючи під час дискусії академік НАПН України **Світлана Сисоєва** щиро подякувала за підтримку України, наголосила на місії освіти у формуванні й розвитку європейських цінностей, а також поінформувала польських колег про діяльність Президії НАПН України, науковців Академії, зокрема Інституту проблем виховання, під час війни.

8 квітня відбувся III Міжнародний науковий онлайн-семинар з циклу «Людина і суб'єктивність у реальності: у світлі критичного реалізму», що був присвячений Україні. Назва рамкової програми третього семінару – «Війна в Україні: спроба зрозуміти. З точки зору критичного реалізму».

Вітальним словом семінар відкрив ректор Вищої гуманістичної школи Товариства загальних знань міста Щецина (ANS TWP), професор **Вальдемар Урбанік**. Професор виголосив доповідь «Неспроможність міфу про зближення (не) цінностей», у якій зазначив, що не лише цінності об'єднують народи і окремі групи людей, а й не-цінності, на які, на жаль, мало звертають уваги і не розробляють превентивні методи запобігання їхньому формуванню.

Професор Селезького університету в Катовицях **Кишиштоф Велецький** представив доповідь «Війна в Україні та велика цивілізаційна криза постіндустріалізму. Ракурс критичного реалізму», де зазначив, що війна стала каталізатором суспільних і економічних змін у глобальному світі, а також сприяє розвитку іншого типу суспільної свідомості, формуванню іншої системи цінностей. У доповіді професора **Павла Дембінського** «Війна в Україні й наслідки для світової економіки» проаналізовано динаміку показників економічного розвитку різних країн у контексті війни в Україні, наголошено на значному спаді економіки країни-агресора й негативних перспективах її розвитку у зв'язку з введенням країнами світу системних санкцій.

Під час обговорення доповідей висловлено цікаві ідеї і думки щодо наукової еліти, її значення, діяльності або бездіяльності в умовах війни в Україні,

необхідності формування у суспільстві відкритої свідомості. Професор **Барбара Галас** зазначила, що українці відрізняються від росіян зокрема сформованим прагненням свободи і відкритою свідомістю, що є запорукою подальшого розвитку українського суспільства як демократичного, з європейськими цінностями.

Професор Селезького університету в Катовицях **Марек Рембеж** присвятив виступ важливості освіти для запобігання війнам у світі. Він зазначив, що минуле XX ст. було століттям війн і заподіяло багато лиха на планеті. Якщо ми не хочемо, щоб і нинішнє стало століттям війн, ми повинні дбати про освіту наших громадян, розвиток здатності критично сприймати інформацію, мислити й аналізувати.

У дискусії також взяв участь доктор **Маріуш Сулковський**, керівник напряму «Політологія» в Університеті кардинала Стефана Вишинського (Варшава), член Польського товариства європейських студій, який звернув увагу на необхідність уже зараз думати про майбутнє глобального світу, вироблення політичних механізмів запобігання війнам.

З філософським аналізом сучасних подій у світлі війни в Україні виступив керівник кафедри філософії і релігієзнавства факультету греко-католицької теології Університету у Прешові в Словаччії, професор **Павол Данчак**. Він присвятив свій виступ антропології і аксіології як важливим

асадам розвитку педагогіки і роздумів про виховання, проаналізувавши ланцюг понять «людина – свобода – добро – правда» як горизонт роздумів про виховання.

У дискусії також взяла участь академік НАПН України **Світлана Сисоєва**. Основна теза виступу – майбутнє Європи (і не тільки Європи) залежить від перемоги України у цій жакливій і жорстокій війні. Йшлося про необхідність об'єднання науковців для подолання тих негативних явищ в освіті, що призводять до вад у вихованні, формуванні ціннісних орієнтацій молоді. Також зупинилася на питаннях можливих сучасних напрямів співпраці науковців Польщі і вчених НАПН України, зокрема започаткування міжнародних освітніх проектів, спрямованих на створення мережі навчальних і тренінгових центрів, що надають послуги альтернативної та інформальної освіти, психосоціальної підтримки, здійснюють навчання життєвим навичкам вимушено переміщених осіб, дітей з сімей вимушено переміщених осіб та постраждалих внаслідок бойових дій.

Польські колеги відмічали мужність українців і власну готовність завжди прийти на допомогу Україні.

Змістовні межі дискусії були розширені розісланими заздалегідь доповідями: «Проблема європейських прагнень України» (професор Університету кардинала Стефана Вишинського (Варшава) **Кишиштоф Велецький**); «Спільні перспективи та прагнення польсько-українського наукового співробітництва» (за редакцією професорів Селезького університету в Катовицях **Лешек Павельський** та **Марек Рембеж**).

Зворушливою була зустріч з науковцями Центральної бібліотеки Плоцька імені Владислава Броневського, які опікуються шкільними бібліотеками. В умовах війни в Україні бібліотека надає допомогу українським біженцям у вивченні польської мови. Директорка **Юанна Банашак**, дізнавшись про ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського НАПН України, виявила палке бажання організувати співпрацю.

Співпраця триває. Незабаром планується проведення науково-практичного семінару з дошкільної освіти для директорів і вихователів дитячих садочків Плоцька, ознайомлення їх з інноваційною системою «Освіта і піклування», що розроблено за підтримки науковців НАПН України і затверджено МОН України.

Слава Україні!

Світлана СИСОЄВА, академік-секретар відділення філософії освіти, загальної та дошкільної педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

завідувач кафедри дошкільної освіти та професійного розвитку педагогів Черкаського ОІПОП **Тетяна Андрющенко**; завідувач лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України **Тамара Піроженко**; професор кафедри теоретичної та консультативної психології НПУ ім. М.П. Драгоманова **Віра Кузьменко**; завідувач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки **Олександр Семенов**; завідувач кафедри дошкільної, початкової та інклюзивної освіти Закарпатського ІППО **Ганна Рого**; доцент Житомирського державного університету імені Івана Франка **Іван Коновальчук**; професор кафедри спеціальної освіти Університету Докуз Ейльюль (Туреччина) **Василе Демірташ (Vesile Yildiz Demirtaş)**; асистент кафедри спеціальної освіти Університету Докуз Ейльюль (Туреччина) **Філіз Карадак (Filiz Karadağ)** та ін.

Серед іншого було розкрито таку проблематику сучасної дошкільної освіти, як інноваційний вимір виховних традицій в

українському дошкільлі; наступність психолого-педагогічних підходів у процесі дошкільного та початкового навчання; лінгвоінноваційна спрямованість лінгводидактичної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти; особливості розвитку дітей дошкільного віку з родин переселенців; розвиток креативності в дошкільному віці.

Загальна кількість учасників

сягнула до 500 осіб.

Конференція схвалила зокрема такі рішення:

- продовжувати вивчення зарубіжного досвіду дошкільної освіти та імплементувати його кращі елементи у вітчизняну освітню систему, реалізуючи прискорення інтеграції України в міжнародний освітній простір;
- підтримувати тісні зв'язки з університетами-партнерами за-

рубіжжя, організовуючи академічну мобільність, спільні наукові проекти щодо актуальних питань дошкільної освіти;

- забезпечувати співпрацю з науковими установами, які у своєму складі мають відповідні структурні підрозділи, що досліджують проблеми дошкільної освіти (Інститут проблем виховання НАПН України, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, Інститут обдарованої дитини НАПН України та ін.);

- посилити просвітницько-інформаційну кампанію серед дорослого населення щодо особливостей розвитку, виховання і навчання дошкільників, з метою подолання труднощів у роботі з дітьми та батьками, зокрема в умовах воєнного стану.

Любов ЛОХВИЦЬКА, професор кафедри психології і педагогіки дошкільної освіти Університету Григорія Сковороди в Переяславі, кандидат педагогічних наук, доцент

Наукова спільнота відповіла на заклик журналу Science

24 березня у журналі Science було опубліковано статтю із закликом не цуратися всіх російських вчених через дії російського уряду. Представники української наукової спільноти дали таку відповідь.

Ми наполягаємо на введенні обмежень проти всіх державних академічних та навчальних закладів Росії

За авторитарного режиму президента Путіна Російська Федерація веде жакливу та варварську війну проти України, вбиваючи десятки тисяч невинних людей, руйнуючи міста та села. Однією з жертв Бучанської розправи був видатний фізик Василь Кладко, якого холоднокривно розстріляли на вулиці. Світ стає свідком жакливих військових злочинів і актів геноциду з боку Росії і реагує, розриваючи ділові, політичні та культурні зв'язки з Російською Федерацією.

Ми наполягаємо на жорстких обмеженнях для всіх державних академічних та навчальних закладів Росії.

Існує думка, що російські люди загалом і російські вчені зокрема не несуть відповідальності у війні і тому не заслуговують на «колективне покарання».

Переважає більшість громадян Росії активно підтримує війну. Серед них і вчені. Практично кожен російський академічний заклад підтримує вторгнення в Україну. Багато з них розробляють технології, які дозволяють вбивати українських мирних жителів. Невелика частина вчених виступає проти російського режиму та його війни, як і деякі політики, письменники, журналісти, спортсмени та художники в Росії. Хоча їхні голоси не зупиняють їхній уряд, ми їм вдячні.

Припинення наукової взаємодії з Росією справді може зашкодити деяким глобальним інтересам. Проте нині найважливіший глобальний інтерес полягає в тому, щоб зупинити злочинну війну, розпочату Росією в Україні, а не втішити російських вчених за лінією фронту. Безпрецедентний жах, заподіяний Росією, вимагає від світу вдатися до надзвичайних заходів, керованих моральними зобов'язаннями та людськими цінностями. Ми впевнені, що наукова співпраця знову розквітне, як тільки зло буде переможено і нові покоління Сахарових і Немцових з'являться на чолі російського народу.

Повний текст за посиланням

Україна і Польща разом назавжди

Республіка Польща під час війни стала пліч о пліч з Україною. Ми всі відчуваємо підтримку польського уряду і всього польського народу, тепле родинне ставлення до українців, які змушені тимчасово, ховаючись від війни, знаходитися на території братньої країни. Нині у центрі уваги польських науковців і практиків різних галузей знань та видів професійної діяльності знаходяться не лише питання війни, перемоги України, у якій поляки не сумніваються, а й майбутнього нашої країни, відновлення її після війни.

Місто Плоцьк – перша столиця Польщі – що у 100 км від Варшави відоме своїми давніми науковими традиціями. У Плоцьку активно працює знане на всю країну Наукове товариство Плоцька, якому виповнилося вже 200 років. Вже довгі роки Товариство очолює професор, доктор хабілітований **Збігнев Крушевський**, який є ректором Вищої школи імені Павла Владковиці в Плоцьку.

Варто зазначити, що професор Збігнев Крушевський з початком війни в Україні створив цілу систему допомоги українцям, які пе-

ребувають тимчасово у Польщі, залучаючи працівників Школи до організаційної та гуманітарної діяльності. Особливу подяку українським біженцям, а це переважно матері з дітьми, висловлюють доктору гуманістичних наук **Марії Хмелевській**, яка надає їм організаційну та мовленнєву допомогу, піклується і відвідує їх кожного дня.

Нині інтерес Республіки Польща

до України, її науки і освіти є величезним і це стимулює українських науковців підтримувати, розвивати і налагоджувати нові контакти з польськими колегами заради майбутнього України і розвитку української освіти.

Світлана СИСОЄВА,
доктор педагогічних наук,
професор, м. Плоцьк, Польща

Про справжній і позірний академізм

Під час війни академізм проходить через радикальне випробування: патріотизм як ніколи потребує опертя на об'єктивну, виважену, обґрунтовану і всебічно збалансовану оцінку.

З іншого боку, не лише хибною, але в самій своїй основі не просто не-академічною, але явно анти-академічною є позиція, коли намагаються під виглядом академізму розфокусувати увагу дослідників і оминати об'єктивні і явні у своїй неприхованості істини війни – такі як любов до Батьківщини, вірність і відданість своєму народу, пряме і щире засудження агресора в усіх проявах його агресії. Немає різниці, до яких засобів вдаються псевдо-науковці, які намагаються самі робити вигляд, що не помічають воєнні злочини і відволікають своїх послідовників від засудження збройних атак і вбивств мирних мешканців, від викриття гібридної війни, яку веде ворог усіма можливими засобами – економічними, правовими, культурними.

Деякі псевдо-науковці замість того, щоби спрямовувати гостре лезо науки проти агресора, намагаються зробити українську науку частиною гібридної війни росії проти України. Представляючи вітчизняні університети, відтворюють і розвивають російські пропагандистські наративи, намагаючись надати їм видимість науково обґрунтованих. Такі персонажі організовують псевдо-наукові «дискусії», квазі-академічні «безсторонні обговорення», якими легітимують зокрема «руський мир» й імперіалістичну картину світу.

Від таких персонажів українські університети послідовно позбуваються, і почався цей процес ще до війни – війна лише загострила той конфлікт, який жеврів вже давно. Декому з таких персонажів вистачило не скажу розуму, не скажу совісті, але хоча би сили волі дотриматися послідовно своєї позиції, і вони самі написали заяви про звільнення і перестали ганьбити свої університети. Деякі були виключені в інших закладах. Досить згадати випадки в уні-

верситетах Драгоманова, Грінченка і Шевченка.

Звертаюся до таких людей, які розійшлися у цінностях, чеснотах та своїх практиках з принципами академізму – залиште наші університети за власним бажанням. Якщо ви не бачите зв'язку науки з народом, якщо вам ближче цінності країни-агресора й імперія є вищою за цінності ліберальні і демократичні – не стримуйте себе, не обтяжуйтеся демократією, не зловживайте лібералізмом. Звільніть себе від пут академічної свободи.

Толерантність не означає толерування сваволі, вона не допускає паплюження ліберальних цінностей і виправдання тиранії. Не чекайте, поки відчуєте, що переступили межу толерантності, – тікайте зараз. Ви не станете сакральними жертвами, ви станете посмішечкою для всіх – збережете залишки своєї репутації. Ідіть у вільне плавання самі.

Закликаю поширити це звернення усіх своїх колег, які поділяють це розуміння академізму і також не можуть бути терпимими до псевдо-академізму на службі агресора.

Михайло БОЙЧЕНКО,
доктор філософських наук,
професор, м. Київ

«Щоб...»

Що привернуло мою увагу. Морські баталії – і лише лінійний не прокоментував успіх «Нептуна»!

(Принагідно питання: а якщо випустити марки з іншими морськими транспортами, ефект буде такий самий? Чи спочатку треба вказати курс?)

Зрозуміло, що звертає на себе поступово-плавна зміна риторики у темі війни в Україні.

Втішно, що період «вираження серйозної стурбованості» минув, як і статус «другої армії світу».

Обнадіює, що до Києва приїжджають знакові постаті міжнародного рівня, а потім починає приходити допомога (Тут динамічніше, так?).

Шалено гірко від того, що окупанти, звірства яких, здавалося б,

уже дійшли до межі, знову і знову йдуть за межу.

Незмінно важко розмовляти з тими, хто зумів виїхати із зони бойових дій.

Ще важче – дізнаватись, що виїхати змогли не всі. І є ті, хто не зможе цього зробити.

Ніколи...

Ми живемо на межі нервової напруги – війна перекреслила всю передісторію... Душу рве війна із країною, де є родичі. Родичі, які, живучи в країні-окупанті, беззастережно, без роздумів перекреслили родинні зв'язки вбитою роспропагандистами впевненістю, що ми, українці, «заслужили на все це, бо у нас – нацизм і всі – бандерівці».

Війна, у якій близько тобі людини може бути по той бік фронту. Або життя...

Тривожність – від того, що ми не будемо плани на майбутнє, бо в нас вкрали мир, радість, веселощі, свята

великі та сімейні, надії на майбутнє, впевненість в усьому... Вкрали навіть весну – та й літо теж (у нашому краї це – синонім моря), закривши його табличкою з написом «Міни».

Тепер треба не тільки знати, що відбувається на фронті, але й знати, що все це теж життя. Воно напов-

Він не знає, що знаю я

Ліворуч на фото – я. Унтерменш, хохол, салоїд, бандерівець, нацист, русофоб. Мене потрібно знищити. Вбити фізично через сам факт мого існування. Через те, що мої батьки записали мене українцем, а я виріс, та погодився з цим словом. Та не просто погодився, а всім серцем полюбив його. Полюбив свою країну, свою історію, свою мову. СВОЮ. Ту, яку передали мені батьки, а їм – їхні.

Праворуч – представник титульної нації ворога. Великорос, керманіч, мудрець, головнокомандувач, стратег, політик, історик, бізнесмен... і збочений вбивця. Хворий на голову садист, якому місце в пеклі. Він вирішив, що має право приректи мене на смерть і виконати вирок. Він вирішив, що має право знищити не лише мене, а й будь-яку згадку про мене, як людину. І зараз я – це

згвалтована й закатована десятилітня дівчинка, я – дядько, який виліз з підвалу наскреbstи снігу й підірвався на розтяжці, я – невідь хто біля власного велосипеда, на який вже ніколи не сяду, я – собака, який сидить біля застреленого хазяїна...

Але представник титульної нації ворога не знає, що я єсть народ, якого правди сила ніким звоєнована ще не була.

Він не знає, що бажання знищити мою країну буде його останнім бажанням.

Він уміється кров'ю закатованих ним дітей і вдавниться шматком українського чорнозему.

А ми залікуємо рани, запишемо, аби не забути, історію, і житимемо далі. Вічно.

Юрій ДАЦЕНКО,
м. Хмельницький

«Не вмирає душа наша, не вмирає воля...»

Як то – бути біженцем у похилому віці? Евакуюватися із окупованої території, зібравши своє життя в рюкзак? Лавірувати між селами на лінії фронту...

Мільйони українців були змушені покинути свої домівки. Серед них – заслужений працівник сільського господарства України, доктор сільськогосподарських наук, професор **Станіслав Голобородько**, який понад півстоліття працює в Інституті зрощуваного землеробства НААН України. Нині – розгромленого окупантами...

За словами директорки Інституту, членкині-кореспондентки НААН України **Райси Вожегової**, ворогом знищено трактори, двигуни, обладнання, вивезено запаси дизельного палива, дослідні ділянки нових озимих сортів на полях затовчено бронетехнікою. У приміщеннях усе потрошено, викрадено комп'ютери, офісну техніку, запаси елітного насіння різних культур. Наразі територію інституту, що знаходиться на стратегічному перехресті, загарбники використовують як перевалочну базу.

Станіслав Голобородько за умов відсутності офіційних гуманітарних коридорів для евакуації населення зміг виїхати з Херсонщини разом із дружиною, ризикуючи життям на лінії активних бойових дій. Із со-

бою учений мав змогу взяти лише одну невелику дорожню сумку, яка умістила його наукову діяльність на флешках. Серед пріоритетів ученого – питання залуження піщаних земель Лівобережного Нижньодніпров'я для стримування наступу Олешківської пустелі; керування лабораторією технології насінництва люцерни і кормовиробництва на пісках; проектна діяльність з проблем пасовищного утримання худоби для підвищення середньодобових надойв молока; агробіологічні основи вдосконалення ресурсощадних технологій вирощування насіння бобових і злакових багаторічних трав на основі оптимізації агротехнічних заходів, адаптованих до глобальних змін клімату.

Зараз родина мешкає у дочки в південній Бессарабії, а наукова праця продовжується заради продовольчої безпеки України, незважаючи на погіршення стану здоров'я через стрес. Співробітники Інституту працюють і спілкуються дистанційно. Станіслав Петрович з його досвідом і працьовитістю має багато планів, продовжує керувати роботою аспірантів – молодого покоління аграріїв України.

Тетяна ШЕВЧУК,
доктор філологічних наук,
професор, м. Ізмаїл, Одеська обл.

Чого хочеться?

Ніч без повітряної тривоги. Та й день теж був би добрим без вию сирен.

Щоб діти йшли на уроки до школи, а не до зуму.

Щоб свої плани ми будували без прив'язки до комендантської години.

Щоб не гинули люди.

Чи не гуркотіло.

Чи не рвалося.

Щоб живим і здоровим було не соромно від думки, що в цей час десь гинуть люди.

Зі сформованих війною бажань – щоб щоразу, коли в нас оголошують повітряну тривогу, там, у країні, що напала на Україну, теж гуло («Анонімуси», ви ж можете, так?!)

Ірина КОРОЛЬКОВА,
журналіст, м. Ізмаїл, Одеська обл.

Фото з відкритих джерел

Поезії війни

ТАРАСОВЕ ПРИШЕСТЯ

Хто міг це передбачити із нас?
Кривавлять серце дні оті скорботні...
Вдивляюсь в очі знов Небесній сотні –
А з них на мене дивиться Тарас...
Ми йшли до нього довгих двісті літ...
Зустрітись довелося на Майдані...
– Борітеся – поборете! – весь світ
Почув тоді палке його звертання.
Він поруч був, на себе брав огонь,
Бо кат ловив слова оті пророчі –
І прямо в серце цілив серед ночі,
І кров невинну проливав зі скронь.
Одні, пройнявшись духом досхочу,
Ішли на смерть за волю й Україну.
Та цю любов – єдину їх провину –
Гасили інші, як життя свічу...
Земля волає до дітей своїх:
– Продажні, глупі, нелюди неситі!
Прости їм, Боже, цей смертельний гріх,
Бо я не можу цього їм простити...
Ще ж не збулись, Тарасе, до кінця
Усі пророцтва твого заповіту.
Ще не зняла кривавого вінця
Вкраїна на очах в усього світу.
І грузне світ у цім бруднім торгу:
Всі хочуть вийти чистими з двоюбо
Перед дітьми, пред Богом, пред тобою
Нас залишають знову у боргу...
Прости, що із невинних душ вінок
Ми нині на вітар тобі кладемо,
За те, що ворог біля врат Едему
Для нас зі смертю розпочав танок.
Як зупинити цю страшну війну?
І де межа цих виродків нашествия?
Прости, Тарасе, за твоє пришестя
Високу заплатили ми ціну...
Щоб був закон над усіма один,
І щоб була єдиною Вкраїна.
Ти тільки нас, Тарасе, не покинь,
Бо й Бог без тебе грішних нас покине.
Ось, бачиш – знову котиться сльоза...
Біль серця не дає руці писати.
Чому мовчиш? Ти ще ж не все сказав...
І я не знаю, що тобі сказати...

ПРОЩАЛЬНА ОДА ПУЕЛУ

Не збулися твої плани,
Сатанинський сину!
Думав, іроде поганий,
З квітами зустрінєм?!
Піднесла ж земля нерідна
Тобі чорні квіти –
І встелили її, бідну,
Твої мертві діти.
Хоч була зміїних жал
Стократ перевага,
Та повстала вкраїнського
Народу відвага.
Тебе весь світ проклинає,
Ти втрачаєш «блага»,
З «обіймами» виглядає
Тітонька Гаага.
Угамує крові спрагу
І підпише вирок,
Щоб спинить твою «розвагу»,
Любителю «миру».
Гублять силу закликання,
Смертельні закляття.
В спину дише мить остання
І в віках прокляття.

ДЕНЬ ПЕРШИЙ, ЧОРНИЙ

Ти виповзла з захланного Сибіру,
«Страна господ, страна рабов»,
І мирну ніч розбила не для миру,
А «братську» демонструючи любов.
Твій вождь, «благословенний» сатанюю,
На землю нашу рушив із війною,
Забувши зовсім правило старе
«Хто із мечем прийде, від нього ж і помре!».
І все валиш, приречена Росіє,
Руїни, сльози, смерть, біду несеш
В оселю споконвічних гречкосіїв,
На ту, кого сестрою підло звеш.
Та за криваві у пожежах ночі,
За материнські виплакані очі,
За тих сиріт, що тата не побачать,
Це світ тобі ніколи не пробачить.
Будь проклята повік, «тюрма народів»,
Країна тьми, брехні та зубожіння!
Із нами Бог – і нас зламати годі:
Не по зубах тобі моя Вкраїна!
Бо не дарма невинна кров пролилась
І несли ангели дітей на крилах:
Небесна Сотня точить гостру зброю –
І буде, враже, бій страшний з тобою!

Ліна ВЕРЕСЕНЬ,
поетеса, м. Кременець, Тернопільська обл.

ХАМІТОВ Назім Віленович
член-кореспондент НАН України,
доктор філософських наук, професор,
провідний науковий співробітник
Інституту філософії
імені Г.С. Сковороди НАН України

Західна цивілізація демонструє межі у своєму відстоюванні демократії, свободи та прав людини на планеті. Межі ці вкорінені не просто у жаху ядерної світової війни, а й у небажанні позбавлятися тих доз комфорту, без яких західна людина не уявляє життя.

Сучасний західний світ хворий на комфортанію. Релігія комфорту перемогла релігію свободи Духу. Це і змушує натискати на гальма, коли потрібно жертвувати задоволеннями та насолодами заради свободи та гідності людей, які живуть в авторитарних та неототалітарних суспільствах. По сусідству.

Країнам-сусідам поряд з неототалітарними системами, що відрізняються від тоталітарних використанням можливостей соціальних мереж та більш майстерно зробленими масками демократії, дістається найбільше. Західний світ пропонує цим країнам свої цінності, підтримує реформи, а коли вони опиняються у ситуації вторгнення військ неототалітарних сусідів, висловлює занепокоєння чи віддає озброєння, яке морально та технічно застаріло. І тут небажання втратити комфорт електорату та його милість на виборах поєднується у політичних лідерів зі страхом військової конфронтації, про яку вони бояться навіть подумати.

Я не закликаю західних людей повністю відмовитися від свого способу життя, який є результатом усієї історії Заходу, а їхніх лідерів – прийняти абсолютно нові, мобілізаційні способи взаємодії один з одним та з народом.

Я закликаю до нового гуманізму, який є вже не просто ідеологією чи практикою підтримки біженців, а виявляється у гучному, дієвому та мудрому розумінні Іншого.

І найголовніше, цей новий гуманізм має реально попереджати та зупиняти злочини проти людяності. Більше того, війну проти людяності, яка з неминучістю продукується неототалітаризмом, який виростає з авторитаризму в епоху Інтернету та соціальних мереж.

Війна проти людяності – це системні, світоглядно та «морально» виправдані злочини проти людяності. Виправдані в масовій свідомості не просто за допомогою радіо чи телебачення, а в соціальних мережах – «всенародно», «знизу»... Це злочини проти людяності, зведені до рангу легітимних і навіть доблесних дій.

Попереджаючи, викриваючи і зупиняючи війну проти людяності, новий гуманізм входить у протистояння з неототалітаризмом, для котрого життя особистостей і навіть цілих народів – ніщо у порівнянні з досягненням геополітичних цілей і утвердженням «єдино правильних» цінностей.

Зараз дуже важливо усвідомити як і чому у XXI столітті відбувається перехід від авторитаризму до неототалітаризму. Авторитаризм – це спосіб правління, у якому лідер країни (спільноти, колективу) сам займається цілепокладанням, пропонуючи іншим реалізацію поставлених цілей; опонентів не знищують, а просто маргіналізують. За класичного тоталітаризму маємо ту саму картину з лідером, але

Війна в Україні і новий гуманізм:
Давид проти Голіафа

Нині ми знаходимося у трагічному моменті історії, що розділяє епохи. Я пишу це не тому, що знаходжусь у Києві, де лунають звуки сирен та доноситься гуркіт вибухів. І не тому, що раніше не міг навіть допустити такого. У трагічному моменті історії знаходиться весь світ: він складає іспит на людяність, до якого не підготувався.

опонентів при цьому позбавляють свободи або знищують.

Неототалітаризм, маючи всі ознаки тоталітаризму, маніпулює масовою свідомістю у соціальних мережах Інтернету, створюючи видимість активних громадських обговорень значущих питань та подаючи себе гіпердемократичною системою. Важливо зрозуміти, що неототалітаризм зрештою прагне створення соціальних мереж, які діють тільки в його країні або в групі країн, об'єднаних загальною ідеологією і пропагандою. Усунення демократичного світу – умова існування неототалітаризму. При цьому неототалітарна система робить усе, щоб «заразити» весь світ своєю ідеологією та пропагандою, більше того – своїм способом буття.

Класичного тоталітаризму у XXI столітті практично немає, і сучасний авторитаризм переходить одразу до неототалітаризму. Такий перехід зазвичай спровокований комплексом внутрішніх та зовнішніх причин. Серед зовнішніх причин може бути економічний та політичний тиск (санкції, ембарго, виключення із міжнародних союзів тощо). Цей тиск – визнаний важіль впливу демократичних країн та їх об'єднань на авторитарні.

Однак якщо авторитарна країна досить сильна або поєднується з подібними до неї країнами, економічний і політичний тиск може чинити прямо протилежну дію: країна переходить від авторитаризму не до демократії, а до неототалітаризму. В умовах сучасного світу такий перехід зрештою зруйнує її, але це відбудеться не відразу. Країна може існувати кілька років, придушуючи своїх громадян та сусідів, а то й розв'язуючи війну, яка з неминучістю стає війною проти людяності.

Прийнято вважати, що євразійські політичні системи є авторитарними, а євроатлантичний світ – демократичним. Насправді насіння демократії рознесене вітрами глобалізації по всьому світу. Те саме можна сказати про авторитаризм, який сьогодні може розвинути в будь-якій точці планети. І розвивається він обов'язково у масці демократії. Найтривожніше, що в умовах постковидного світу з жорсткістю його законів і правил та всесвітньою геополітичною турбулентністю, авторитаризм має тенденцію до неототалітаризму в цілій низці країн. На цей шлях, ймовірно вступили Росія та Китай, і від західного світу багато в чому залежить, як довго і далеко вони йтимуть цим шляхом.

Новий гуманізм – це гуманізм реального недовпущення перетворення демократичних країн на авторитарні, а авторитарних – на неототалітарні. Тому це не лише філософія групи інтелектуалів, які критикують та трансформують концепції політичних та економічних практик, а й самі ці практики.

Війна в Україні стала каталізатором для неототалітаризму, але вона є і каталізатором для нового гуманізму, хвилі якого розходяться по всьому світу, нейтралізуючи неототалітаризм.

Новий гуманізм наразі вийшов назустріч неототалітаризму, наче Давид до Голіафа. У його руках праця, яка кидає ядра свободи, і саме вони здатні розбити жажливу міць неототалітаризму, тенденції якого проростають у всьому світі. Саме свобода, а не добробут, є глибинною привабливою силою для людей неототалітарного режиму, які готові кинути йому виклик.

І країни, що претендують на утвердження свободи найвищою цінністю, мають довести, що здатні зрозуміти та реально підтримати цих людей. Бо людяність, яка неможлива без свободи, потребує ще й консолідації.

Реальність після 24 лютого 2022 року така, що євроатлантичний та євразійський світи все більше протистоять один одному. Посилення цього протистояння – це неминуча

еволюція «гібридного світопорядку», у якому людяність стає дедалі абстрактнішим поняттям, а слово «гуманізм» стосовно опонента може викликати не іронію, а сарказм і роздратування.

Євразійський світ розтруїв у собі старі образи. Це стосується насамперед Росії у її відношенні до англосаксонської частини Євроатлантики, яка представляється Кремлем першопричиною його геополітичних і навіть екзистенційних проблем. Цікаво: ще рік тому Євразія асоціювалася з Росією (московсько-православною цивілізацією), а тепер це поняття охоплює, як мінімум, Росію з її «молодшими партнерами» та Китай, які дедалі більше інтегруються в економічному та політичному відношенні, – можна сказати, врастають одна в одну.

Китай, як і Росія, глибоко ображений на ангlosаксів, бо бачить у їх солідарній політиці із захисту демократії та прав людини загрозу своїм цивілізаційним засадам. Можу припустити, що надалі Росія намагатиметься інтегруватися з Індією, що носить у глибині колективного несвідомого власні образи на ангlosаксів (і при цьому не схильна вступати у явну політичну конфронтацію та жадати відплати). Враховуючи тисячолітнє цивілізаційне коріння Індії, ця інтеграція могла б бути корисною для Росії ментально, прищеплюючи такі органічні для індусів гуманізм, толерантність, або хоча б споглядальність при зустрічі з іншими народами..

Спільність образ може сприйматися як спільність долі. І навіть як спільність цінностей. А часом – і стає спільністю долі та цінностей.

Між євроатлантичним та євразійським світами знаходиться Україна, яка обрала у XXI столітті вектор до першого з них. Росія робить усе, щоб повернути її у сферу свого впливу, використовуючи інформаційні, дипломатичні, економічні та, нарешті, відкрито військові способи. Як показує історія, це рано чи пізно веде до межі, за якою починаються мутації людяності, а потім і злочини проти людяності

У чому є сутнісна відмінність епох, які розділило 24 лютого 2022 року? Ми можемо шукати безліч критеріїв – економічних, політичних, військових... На мою думку, головним є моральний критерій. Він полягає у підміні радості зловтіхою.

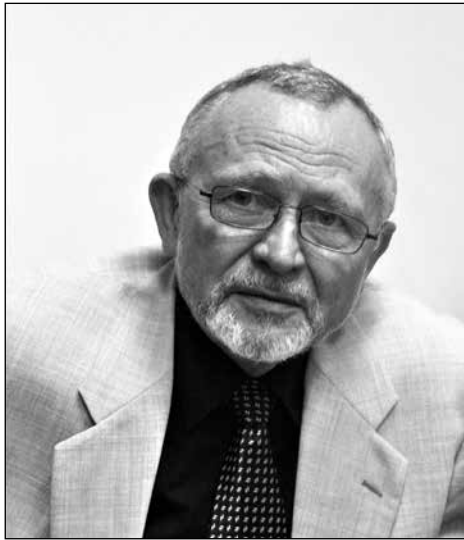
Зловтіха – це садо-мазохістична деформація радості, коли ми відчуваємо задоволення від проблем, невдач та втрат Іншого, несвідомо заплющуючи очі на власні проблеми, невдачі та втрати. Можна сказати, що зловтіха – це онкологія радості.

Якщо радість – це стан піднесеності щодо реальних удач себе та Іншого, а також щодо можливостей, що можуть бути пробуджені волею, то зловтіха – це принизливе збудження, при знищенні чи придушенні Іншого. Тому зловтіха – це забуття Себе з великої літери, а отже втрата і аутентичності, і адекватності у граничних випробуваннях.

Найбільшою небезпекою є зловтіха, на яку неототалітарна пропаганда надягає маску праведного гніву. Особливо якщо це відбувається не на плакатах, а у соціальних мережах. Праведний гнів необхідний, коли ми обстоюємо своє життя, свободу, гідність, цінність. Однак у глибині серця гнівного має бути не менш праведна радість життя, свободи, гідності та цінностей, а не зловтіха. Це не дозволяє тому, хто гнівається, втратити розум і чинити свавілля.

Новий гуманізм – це гуманізм подолання епідемії зловтіхи, яка проникає у колективне несвідоме цілих народів. Така епідемія руйнує здатність до співчуття та розуміння Іншого, що становить основу людяності. І найголовніше: епідемія зловтіхи призводить до неминучості системних злочинів проти людяності.

Далі буде.

Василь ТКАЧЕНКО,
головний науковий співробітник
Інституту всесвітньої історії,
доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України

ГЕНОЦИД ЧИ ЗЛОЧИН ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ?

У цій боротьбі ми розраховуємо на наших західних союзників, їхню неочікувану допомогу озброєнням, необхідними розвідданими та військовим вишколом персоналу ЗСУ. Сподіваємось на опрацювання Північноатлантичним альянсом нової довгострокової стратегії, на ефективне впровадження політики ленд-лізу з боку Сполучених Штатів Америки, на новітню версію «Плану Маршалла». А тим часом глибоко вдячні тим країнам-членам НАТО, що ретельно і ефективно виконують свої зобов'язання щодо України.

Ми глибоко вдячні усім людям доброї волі, котрі надають нам широку гуманітарну допомогу та вболівають за долю наших матерів, дітей та престарілих, котрі стали безневинними жертвами звироднілої політики російського геноциду щодо українців. Події в Бучі стали тому наочним прикладом – це той геноцид, котрий заперечує Росія, але про який нині говорить увесь світ. Точна кількість загиблого цивільного населення в Бучі та інших населених пунктах України ще достеменно не встановлено, але уже зрозуміло, що йдеться про сотні, а то й тисячі, мирних громадян – людей зі зв'язаними за спиною руками і розстріляними впритул.

Міністр оборони України **Олексій Резніков** порівняв трагедію в Бучі з масовим убивством у хорватському Вуковарі: «Постріли в затилок жінкам і мужчинам зі зв'язаними руками – це абсолютна нелюдність. Ці вбивства навіть не сприймаються як частка війни. Навіть складно їх кваліфікувати як тероризм чи злочин. Це – сутність, природа тих скажених катів, котрі увірвалися на нашу землю. Останній раз до такого вдавалися есесівці».

Увечері 3 квітня 2022 року Президент України **Володимир Зеленський** записав відеозвернення, в якому звернувся до жителів Росії російською мовою: «Я хочу, чтобы каждая мать каждого российского солдата увидела тела убитых людей в Буче, в Ирпене, в Гостомеле... Российские матери, даже если вы растили мародеров, то как они стали еще палачами? Вы не могли не знать, что внутри у ваших детей. Вы не могли не заметить, что они лишены всего человеческого. Нет души, нет сердца. Они убивают сознательно и с удовольствием. Я хочу, чтобы все руководители Российской Федерации увидели, как выполняются их приказы... Вот так теперь будет восприниматься российское государство. Это ваш образ. Ваша культура и человеческий облик погибли вместе с украинцами и украинками, к которым вы пришли».

На ці трагічні події відгукнулися лідери європейських держав та міжнародних структур. Так, представник ЄС із зарубіжних справ й політики безпеки **Жозеп Борель** рішуче засудив «звірства, здійснені російськими збройними силами». Прези-

Злочин рашистської агресії: момент істини

Масове вбивство українців у місті Буча, щент зруйнований Маріуполь, ракетний обстріл мирних людей на вокзалі в Краматорську – все це є неспростовними свідченнями того, що нині лінія геополітичного цивілізаційного розлому пролягає між тоталітарною Росією й демократичною Україною. Більше того – Україна перебуває на вістрі збройної боротьби за європейські цінності й право бути вільною і суверенною державою «в сім'ї вольній новій».

І байдуже, чи усталена суб'єктність України буде гарантована ще однією своєрідною «Берлінською стіною». Збройні Сили України уже довели свою здатність захистити Вітчизну, а увесь український народ – представники різних національностей – засвідчив свою нездоланну волю до свободи і європейського процвітання.

дент Франції **Еммануель Макрон** наголосив: «Сьогодні є дуже чіткі показання на воєнні злочини, в Бучі була саме російська армія». Він пообіцяв визначитись із новими обмежувальними заходами стосовно Росії. Президент Польщі **Анджей Дуда** закликав Захід надавати Україні зброю і облишити марні пошуки шукати компромісу: «Злочинців необхідно називати злочинцями, притягнути їх до відповідальності й засудити до покарання в суді. Світліни з Бучі спростовують переконання, що компроміс треба шукати будь-якою ціною. Насправді, захисники України потребують насамперед три речі: зброя, зброя і ще побільш зброї». Генеральний секретар ООН **Антоніу Гутерриш** із свого боку закликав провести «незалежне розслідування, що привело б до притягнення винуватих до відповідальності».

І ось тут настає момент істини. Чи вдасться притягнути винуватих до відповідальності? Чи знову розпочнеться довга процедура на кшталт збитого російськими військовими 17 липня 2014 року малайзійського Боїнга МН17? Російська верхівка, як і завжди, відкидає усі висунуті проти неї звинувачення. Як це віддавна заведено, російські пропагандисти стали роздмухувати кадило про нібито «українські фейки». Присутність же в Бучі незалежних міжнародних журналістів, що задокументували масові розправи над мирними жителями, в російських федеральних ефірах не коментували взагалі. Тим часом у міжнародній правозахисній організації Human Rights Watch (HRW) заявили: «Задокументовані нами випадки свідчать про позамежну та навмисну жорстокість і насилля по відношенню до українських мирних жителів», котрі «мають бути розслідувані як воєнні злочини». Так само глава відділення Європи і Центральної Азії в HRW **Хью Вільямсон** зауважив: «Вище воєнне керівництво [Росії] має знати, що відмова від прийняття заходів проти вбивства й зґвалтувань робить їх особисто відповідальними за воєнні злочини».

Увесь світ потрясли фотознімки з міста Буча. США і ряд інших держав світу закликали притягнути до суду президента Росії Володимира Путіна, а президент України Володимир Зеленський звинуватив Росію у скоєнні геноциду. Російська служба BBC звернулася з цим питанням до **Філіпа Сендсу**, професора права, одного із ініціаторів петиції по створенню Спеціального трибуналу щодо покарання винуватих в агресії проти України. На його думку, проблема визначення геноциду не є аж надто простою з точки зору юридичної. Адже в даному випадку треба довести «намір знищити групу повністю або частково», а оцей самий намір важко довести – адже виявити такий письмовий документ про наміри не завжди вдається. Тим більше коли йдеться про групу за певними ознаками: національності, чи раси, чи етнічної належності, чи релігії. Тобто, знайти письмово зафіксований доказ, що поставлена мета цілеспрямовано убивати саме українців як таких.

Тим не менше, на думку професора, можна піти іншим шляхом – кваліфікувати ці дії як воєнний злочин, або злочин проти людяності, а між тим ці звинувачення аніскільки не легші, ніж геноцид: «покарання будуть такими ж, і в цьому сенсі категорії

цих міжнародних злочинів є рівними». А те, що на масовому рівні люди тяжіють висувати звинувачення в геноциді, походить від сприйняття цієї дії як чогось жахливого й особливо ганебного. Тим часом існує ще одне юридичне поняття злочину, що може стати головним при розгляді політики Росії: «Нюрнберзький трибунал назвав це «вищим злочином». І це є злочин агресії. А злочин агресії має особливе значення, тому що він є єдиним, котрий вочевидь веде на вершину піраміди». Агресія ж тягне за собою й міжнародну відповідальність.

Жодні міркування будь-якого характеру, чи то політичного, економічного, воєнного чи іншого характеру, не можуть слугувати виправданням агресії. Тим часом, зауважує Філіп Сендсу, «проблема з іншими злочинами – воєнними злочинами, злочинами проти людяності й геноцидом – полягає в тому, що надто важко довести, що відповідальність, індивідуальна кримінальна відповідальність покладається на саму верхівку влади, на пана Путіна і його безпосереднє оточення. А ось злочин агресії, ведення незаконної війни можна досить легко встановити: це є рішення Путіна, і він несе за нього відповідальність».

Таке судження професора Сендсу не поодинокі. Так, Сенат США одностайно ухвалив резолюцію, яка вимагає розслідування щодо президента Росії Володимира Путіна як воєнного злочинця. Зокрема резолюція закликає Міжнародний кримінальний суд в Гаазі та керівництво інших країн провести розслідування щодо Путіна та його режиму, у тому числі й тих російських військових, котрі були особисто причетні до воєнних злочинів під час вторгнення РФ в Україну. Тож не даремно президент США **Джо Байден** назвав Путіна воєнним злочинцем. Подібне судження висловив і прем'єр-міністр Чехії **Петр Фіала**.

Отже, підсумовуючи, коли йдеться про геноцид, то тут спрацьовує така настанова: факт геноциду мав місце, якщо була доведена свідомо офіційна мотивація знищення національної, етнічної, расової чи конфесійної групи. Коли такої мотивації не доведено, значить натомість був злочин проти людяності, котрий, з точки зору юридичної, ще не можна у повній мірі вважати геноцидом. Тобто, проблема стикається із необхідністю доказової бази, що ці та подібні дії мали офіційну мотивацію на знищення людей конкретної національності – в нашому випадку українців.

ДОКАЗИ

Однак, як на мою думку, така доказова база, судячи з усього, на сьогоднішній день уже є в наявності. Насамперед хотів би звернути увагу на узагальнювальну світоглядну статтю-директиву президента РФ Володимира Путіна від 12 липня 2021 р. «Про історичну єдність росіян і українців». Показово, що цей матеріал був опублікований двома мовами – російською і українською. Оприлюднення на президентському сайті надало цьому твору статусу офіційного документа. Та й сам Путін згодом оцінив свій текст як «дещо більшим ніж стаття». У ній заперечується право українців бути самостійним народом, мати свою суверенну державу, виступати в ролі суб'єкта на міжнародній арені. Не дивно, що одне із найавторитетніших світових інформа-

гентств Bloomberg зазначало: «Людина, що спостерігає за подіями в Росії чи Україні, угледіла б у цьому зловісню спробу виправдати подальшу агресію». Тобто, курс на широкомасштабну агресію й денаціоналізацію українського народу було Путіним чітко й однозначно у цій статті зафіксовано.

Коли генеральна лінія на агресію проти України була визначена, то клевретам Кремля залишалося лише відпрацювати деталі впровадження цієї лінії Путіна в життя, запропонувати конкретні технології позбавлення України суб'єктності. І тут гегелівська «іронія історії» час від часу нагадує про себе появою парадоксальних ситуацій. Так, 3 квітня 2022 року, коли після звільнення Бучі від російських окупантів були виявлені жахливі факти злочинів проти людяності, в цей же день на сайті російського державного агентства новин «РИА Новости» було опубліковано статтю російського політтехнолога Тімофея Сергєйцева, яка закликає правлячі кола Росії до цілковитого знищення України як держави та геноциду українців як нації.

Цей політехнологічний опус відразу викликав жорстку реакцію з боку України. Президент України Володимир Зеленський заявив, що сам факт появи статті є одним із прямих доказів щодо планів Російської Федерації здійснити геноцид проти громадян нашої країни. Хай у даному опусі політика геноциду прихована термінами «денацифікація», «деукраїнізація» й «деєвропеїзація», однак це не може стати перпоною для майбутнього трибуналу проти російських воєнних злочинців. Володимир Зеленський наголосив, що поява такого матеріалу на сайті державного інформаційного агентства Росії за умов відкритої державної цензури є яскравим свідченням її відповідності до канонів офіційної ідеологічної позиції: «Тобто я хочу, щоб ви мене зрозуміли: вони навіть не ховаються. Вони відверто говорять про цілі вторгнення на територію України. Якщо б наша армія не встояла, якби наш народ не піднявся на захист нашої держави, вони б зробили те, що зробили в Бучі, але на всій території України».

Голова Верховної Ради України **Руслан Стефанчук** зазначив: «Смертоносці, які ще місяць тому називали себе миротворцями, вже не приховують своїх злочинних планів. А хочуть вони геноциду української нації; заставити нас забути про свободу; ліквідувати ЗСУ; вилучити та переписати усі підручники історії; встановити жорсткий терор у культурі, політиці та освіті». Руслан Стефанчук звернувся до світової спільноти із закликом припинити боятися Російської Федерації та вважати, що вдасться «пересидіти» цю трагедію, а також шукати вигоду для себе та чинити політичне мародерство. Тим більше, зауважив він, що ця стаття «може мати неочікуване продовження. І хто знає, яка країна наступною буде в заголовку».

РЕЗОНАНС

Стаття «Що Росія має зробити з Україною?» отримала широкий міжнародний резонанс і викликала належну оцінку й закономірний осуд. Глава МЗС Латвії **Едгарс Рінкевичс** назвав її «звичайним фашизмом». Німецький депутат бундестагу **То-**

мас Хайльман подав позов до прокуратури Берліна на автора статті, мотивуючи, що викладені в ній людиноненависницькі ідеї можуть бути кваліфіковані як порушення Конвенції про попередження геноциду й покарання за нього. Навіть російське видання «Meduza» визнало писанину Сергійцева «схематичним планом геноциду» українців. А відомий американський історик **Тімоті Снайдер** написав, що оскільки текст закликає до знищення українців як таких і є настільки «мерзенним», що він на нього не буде навіть і посилатися.

Звичайно, посилатися чи ні на статтю дрібязкового Сергійцева (про таких кажуть: якийсь Вася Пупкін) – це справа особистого вибору. Тим більше, коли йдеться про такого авторитетного дослідника як Тімоті Снайдер. Однак у нашому випадку така собі мерзенна тля як Сергійцев є лише підставною особою, своєрідним собі зіглогом Фуксом із відомого роману І. Ільфа і Є. Петрова. І те, що агентство «РИА Новости» змушене вдаватися до такої одіозної особи, є ще одним свідченням низькопробності кадрового складу Росії на ниві агітації і пропаганди. Як зазначала український омбудсмен **Людмила Денисова**, «оприлюднюючи на російських державних сайтах відверті заклики до здійснення відкритого геноциду українців, РФ відкрито перейшла до риторики нацистських злочинців, а ненависть до кожного українця стала національною ідеєю – знищення України і її населення».

ІДЕОЛОГІЯ ЗНИЩЕННЯ

Як відомо, нинішні фашисти приходять до влади під гаслами антифашизму. Так і одіозний Сергійцев, нагло звинувачуючи українців у нацизмі, сам у стилі Геббельса закликає до втілення ідеології, політики і практики нацизму до всього українського народу. Його аргументація шизофренічно проста і однозначна: оскільки «значна частина народу – вірогідніше всього, його більшість» залучено «правлячим режимом у свою політику», «коли не працює гіпотеза “народ хороший – влада погана”», Росія має вдатися до репресивних заходів і загнати народ у стійло. Визнання факту єдності народу і української влади (Слава Україні!), з точки зору Кремля, має стати «основою політики денацифікації, усіх її заходів».

Як пише Сергійцев, у плані практичному: громадяни України, що «взяли в руки зброю, мають бути максимально знищені на полі бою. Не варто проводити суттєву різницю між ЗСУ й так званими нацбатами, а також формуваннями територіальної оборони, що примкнули до перших двох». В площині політичній «має бути проведення тотальна люстрація. Ліквідовані й заборонені будь-які організації...». Справа має стосуватися не лише верхівки управлінського апарату, бо «крім верхівки, винуватою є й значна частина народної маси», а щодо них «справедливе покарання цієї частини населення можливе лише як несення неминучих тягот війни». Ну, а далі планується нацистська політика формування «нової людини» у стилі Геббельса: «Подаляша денацифікація цієї маси населення полягає у перевихованні, яке досягається шляхом ідеологічних репресій (придушенням)... і жорстокої цензури: не лише у політичній сфері, але обов'язково також у сфері культури і освіти».

Хто цю так звану «денацифікацію» мав би здійснювати? Судячи з цього параноїдального писання Сергійцева, «денацифікація може бути здійснена лише переможцем, що передбачає: (1) його безумовний контроль над процесом денацифікації і (2) владу, що забезпечувала б такий контроль. У цьому аспекті країна, що підлягає денацифікації, не може бути суверенною. А держава, що денацифікує, тобто Росія, не може виходити щодо денацифікації з ліберального підходу. Ідеологія денацифікатора не може заперечуватись стороною, яку денацифікують». Отже, назагал уся ця політична лінія спрямована на те, щоб позбавити Україну власного

цивілізаційного змісту, або словами статті: «денацифікація України – це і її неминуча деевропеїзація».

І протягом якого часу планується така каторга для українського народу? Тут окупанти передбачили тривалі терміни «деевропеїзації» українців, оскільки саме в цьому прагненні українського народу вони вбачають джерела якоїсь міфічної «нацифікації»: «Терміни денацифікації жодним чином не можуть бути менше ніж впродовж одного покоління, котре має народитися, вирости й досягнути зрілості за умов денацифікації». Оскільки вся загроза Росії йде від Заходу, то «денацифікація не може бути проведена компромісно, на основі формули на кшталт «НАТО – ні. ЄС – так». Справа має бути доведена, як учив Путін, до остаточного вирішення українського питання, тому що національна ідентичність українців «несе в собі не меншу, а більшу загрозу світу і Росії, ніж німецький нацизм гітлерівського зразку... Назва «Україна», вочевидь, не може бути збережена в якості титулу будь-якого повністю денацифікованого державного об'єднання».

А щоб ніхто не сумнівався у який спосіб цей курс буде здійснено, в статті зазначається: «Бандерівська верхівка має бути ліквідована, її перевиховати неможливо. Соціальне «болото», що активно й пасивно підтримує її своїми діями чи бездіяльністю, має пережити тягар війни і засвоїти попередній досвід як історичний урок й спокутування своєї вини... Історичний досвід засвідчує, що трагедії і драми воєнного часу йдуть на користь народам, що спокусилися й захопилися роллю ворога Росії».

«НАРОД БЕЗМОЛВСТВУЄ?»

Закономірно виникає питання про ставлення до війни отого самого російського «соціального болота», котре підтримує путінську агресію проти України. Досвід Другої світової війни дає приклад «осмислення і подолання минулого» німецьким народом після капітуляції Німеччини (Теодор Адорно). Тих, хто запевнював, що нічого не знав про Голокост і не відчував своєї політичної відповідальності за розв'язування війни, американська й нова німецька адміністрація возили спеціальними автобусними екскурсіями в концтабори й показували трагічні результати «остаточного вирішення єврейського питання». Зараз теж є можливість переконатися, до яких результатів призводить російський курс на «остаточне вирішення українського питання» на прикладі Бучі, Ірпеня, Гостомеля та інших міст і сіл України.

А потреба в цьому є нагальна і невідкладна. З жахом переконуєшся у результатах мерзенної роботи російського агітпропу, зафіксованих у статистиці незалежного соціологічного «Левада-Центру». За результатами соціологічного опитування, проведеного 24-30 березня 2022 року, підтримка росіянами дій свого президента Володимира Путіна з свого повномасштабного вторгнення в Україну 24 лютого виросла більш ніж на 10% і досягла 83% (у січні рівень підтримки був ще 69%, а в лютому – 71%). Тих, хто не схвалює дії Путіна з кожним місяцем стає все менше: у січні – 29%, у лютому – 27%, у березні – 15%. У міру наростання воєнних дій і пограбування України варварський соціальний оптимізм росіян невинно зростає: у лютому частка тих, що були переконані у правильному курсі Росії, складала ще 52%, а в березні уже 69% росіян були переконані, що країна просувається у правильному напрямі.

Чому такий високий рівень підтримки – це питання до соціологів та соціальних психологів. Експерти «Левада-Центру» поки що фіксують, що частіше всього схвалюють дії Володимира Путіна представники старшого покоління, а найменша частка спостерігається насамперед серед тих, хто не схвалює його дії, – серед молодих росіян. Серед мотивів підтримки: «захист російськомовного населення» й «безпека кордонів». Ті, хто проти підтримки воєнної авантюри Путіна, мотивують своє ставлен-

ня тим, що насилля й загибель людей є не-допустимими. Але поки що – все це лише слова, які не втілюються в масові виступи протесту. Тож серед тих, хто схвалює дії президента РФ, рівень підтримки дій російських агресорів в Україні сягає 89%. Серед тих, хто не схвалює дій Путіна, сукупна підтримка військової агресії складає лише третину – 32%; не підтримують агресії – 57%.

На мою думку, була б неадекватною огульна оцінка поведінки усіх громадян Росії як «психології орди», хоч і в цьому є вагомий момент істини. Можливо допомогти нам зрозуміти те, що відбувається, може посприяти розуміння війни проти України як продовження громадянської війни що відбувається у самій Росії. У свій час побувала така бувальщина, що у рік відзначення Радянським Союзом 50-річчя закінчення громадянської війни, син письменника Михайла Шолохова запитав батька: «Коли ж закінчилася громадянська війна?». На що той відповів: «Нет, милый, она и сейчас еще идет».

«ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА»

Тож ті методи виховання і перевиховання населення в імперському дусі, які Тімофей Сергійцев запропонував вжити щодо України, багато в чому уже були апробовані на громадянах Російської Федерації: опозиція в країні була знищена, незалежні партії та громадські організації – розпущені, творча інтелігенція й науковці поставлені під безумовний контроль спецслужб і під пресинг антигуманних законів. Державні засоби масової інформації стали по суті засобами кремлівської агітації й пропаганди, які працюють згідно з методичками, що розсилаються Федеральним органам виконавчої влади (ФОВВ) як керівництво до дії.

Маємо нагоду переконатися, чого варті ті протухлі й заляжені кліше, якими ці методички пропонують російським ЗМІ пригостити простий народ: «*Наше дело правое. Россия не начала войну, она заканчивает 8-летнюю войну*»; «*Операция идет по плану. Наша армия идет от победы к победе, демонстрируя героизм воинов и гуманное отношение к мирному населению. Воюют только профессионалы. Вежливые люди*»; «*Российские войска пришли навести порядок и уйдут сразу же после достижения поставленных задач*»; «*Призыва резервистов не будет. Сроки воевать не будут*»; «*Президент отчетливо демонстрирует стремление России избежать жертв среди мирного населения*»; «*Тем, которым “стыдно, что они русские”. Просьба успокоиться. Вы не русские*». Спростовувати ці нісенітниці – марна річ, їх спростовує саме життя. Досить лише неупереджено глянути на результати «цивілізаційної місії» російських убивць в містах і селах України.

Російського обивателя переконують, що Україна є лише виконавцем замовлень «загніваючого Заходу»: «Цель Запада – лишить Россию права голоса, сделать из нее страну изгоя, поставитъ российский народ на колени или уничтожить, сделать из страны колонию. Война идет не против руководства России, а против народа. Против России ведется гуманитарная война: вводятся не только экономические санкции, но и санкции к культуре, спорту, науке, медицине. «Цивилизованный мир» охватила эпидемия ненависти к России, идет планомерное и системное преследование русских, выходцев из России, дискриминация русских детей, запрет на русскую культуру – писателей, композиторов, язык, выставки, концерты, запрет участия спортсменов. Россию и российские организации, просто граждан России исключают из международных организаций, увольняют с работы, отчисляют из учебных заведений».

Поставлю запитання: що це, якщо не нагнітання колективної шизофренії? Чому в ООН позицію Росії підтримує пара-трійка держав? По чийому боці праведна сторона історії? Тим часом кремлівські пропа-

гандисти переконують обивателя у нібито цілеспрямованій русофобії всього цивілізованого світу щодо російського народу. І пропонують вихід: у відповідь Росія повинна показати усім «Кузькину матір»: «Россия с ее суверенитетом и ценностями, отличными от атлантических (семья, вера, традиции) – препятствие и альтернативный вариант развития. Поэтому конфликт был неминуем».

І до чого ж може довести оця сама «Кузькина матір», якою у свій час погрожував Америці радянський лідер Микита Хрущов? Адже це словосполучення означає в російському фольклорі не що-небудь, а «погрозу покаранням, чи розправою». На думку авторитетного аналітика, професора Гарвардського університету, британського історика і журналіста **Ніла Фергюсона**, «наслідки війни в Україні можуть варіюватися від глобальної стагнації, тобто стагнації у виробництві одночасно з інфляцією, до Третьої світової війни».

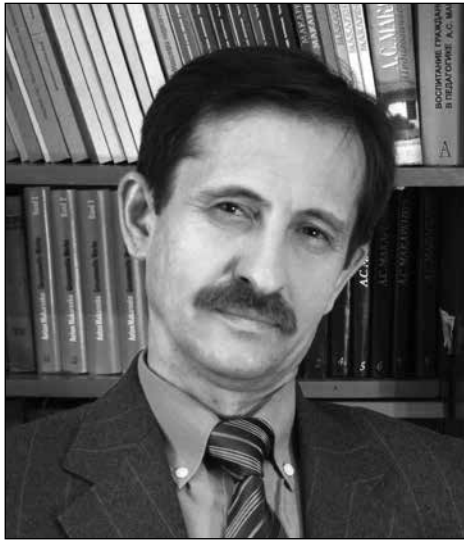
ЄДНАЙМОСЯ!

І хто ж поставив увесь світ на грань нової холодної війни? Хіба не виступ Володимира Путіна на Мюнхенській конференції з безпеки 10 лютого 2007 року? Саме тоді він сформулював тезу, що «Україна – це навіть не держава». Захід тоді не збагнув, що така постановка проблеми неминуче призведе до нинішньої ситуації, яка чим далі, тим більше скидається на 1939 рік – початок Другої світової війни. То ж не дивно для українців є думка того ж Ніла Фергюсона: «Навіть зараз, після п'яти тижнів війни, що відзначені героїчними успіхами українських захисників проти російських загарбників, я досі не можу позбутися неприємного відчуття, що це лише початок значно більшої трагедії».

На момент підготовки цієї статті до друку, українці мали можливість переконатися в нескореному бойовому дусі Збройних Сил України. Ми перейнялися вірою, що ніколи нога окупанта не ступить на священну землю тисячолітньої Софії Київської. Героїчна оборона Маріуполя націлює нас на готовність до тривалої кровопролитної битви «За землю, за волю, за України кращу долю». Застосування російськими агресорами хімічної зброї проти захисників Маріуполя переконує нас у необхідності бути готовими до ймовірного застосування Путіним й тактичної ядерної зброї. А тим часом збільшується ймовірність того, що очевидним наслідком російської агресії стане прагнення численних держав у світі активізувати прагнення до володіння ядерною зброєю.

Щоб зарадити ситуації, багато що залежить від реакції світової громадськості на варварські дії Кремля. На початку російського вторгнення з боку колективного Заходу здебільшого звучали заклики поставити надійний заслон агресивним планам воєнного злочинця Володимира Путіна. Однак уже на початку другої декади квітня з боку радника з національної безпеки президента США **Джейка Саллівана** можна було почути більш емку позицію: «В остаточному рахунку ми хотіли б бачити вільну й незалежну Україну, ослаблену й ізольовану Росію, а також ще сильніший, згуртований і рішучий Захід. Ми вважаємо, що всі ці три цілі в межах досягнення, і ми зробимо все можливе, щоб підтримати українців у їхніх зусиллях щодо виконання цих завдань».

Врешті-решт, результат остаточного успіху визначатиме сам український народ, його демократично обраний уряд та президент України Володимир Зеленський. Практичну сторону справи на полі бою визначатимуть Збройні Сили України, солідарність усіх політичних сил України, впевненість широких мас населення у вірності шляху на європеїзацію. Бути чи не бути – це не питання компромісу: або нам бути, або не бути. Ми маємо відбутися в якості повноцінного і повноправного суб'єкта міжнародної спільноти. І це – неминуче.

Андрій ТКАЧЕНКО,
професор Полтавського національного
педагогічного університету
імені В.Г. Короленка,
віцепрезидент Міжнародної
макаренківської асоціації,
доктор педагогічних наук

РЕФОРМАТОР

Не буде помилкою сказати, що немає жодної із концептуальних ідей Макаренка, яка б тою чи іншою мірою не зачіпала гострих педагогічних проблем сьогодення. З вершин сучасної науки стає зрозумілим, що Макаренко подолав історично сформований стереотип педагогічного мислення, заснований на «розмежувальному» трактуванні виховання в «широкому сенсі» (як соціального явища, непідвласного педагогіці) і в «вузькому сенсі» (як цілеспрямованої педагогічної діяльності). Разом з тим він значно розширив предмет педагогіки, усунув її головний недолік – розмитість предмета і методології, невизначеність ступеню участі й відповідальності в розвитку соціально-гуманітарного знання, у практичному вирішенні проблем економіки, культури, державності і суспільності. Крім того Макаренко розробив концепцію педагогічної майстерності, дав блискучий приклад масового педагогічного просвітництва тощо. Також не може не вражати величезний світовий наклад творів педагога, які видані десятками мов на різних континентах.

Будучи переконаний, що «форма буття вільного людського колективу – рух уперед, форма смерті – зупинка», Макаренко робив ставку на продуктивну працю, а згодом – на велике сучасне виробництво як провідний педагогічний чинник. Його вихованці, вчорашні кримінальні підлітки, створюють високотехнологічну та надзвичайно рентабельну продукцію – перші в країні електродрилі та плівкові фотоапарати, вступають до вишів, стають чудовими професіоналами, очолюють різні галузі виробництва та суспільного життя. «Виховати людину, – стверджував педагог, – значить виховати у неї перспективні шляхи, по яких розташовується її завтрашня радість».

Водночас самотність педагогіка Макаренка виявилася надто радикальною навіть для прагматичної освіти ХХІ століття, саме це породжує головний парадокс її суспільного сприйняття: ніколи ідеї жодного іншого педагога не знаходили настільки активної популяризації і такого масового впровадження, й у той же час – нічий педагогічний погляд настільки не потерпав від нерозуміння та фальсифікації. Як б «сталіністські» чи «комуністичні» ярлики, наприклад, не навішували на Макаренка його сьогоднішні опоненти, але справжня оцінка більшовицької влади, висловлена ним у знайдених лише в наш час приватних листах, абсолютно промовиста: «Погано, що я не можу захищати ніяких позицій: у безпартійної людини позицій бути не може. Крім того, де моя партія? – Запитував педагог і сам відповідав. – Навколо така шпана, що не варто з нею і зв'язуватися».

Як людина, що створила безпрецедентно ефективну педагогічну систему і зуміла зробити її надбанням широкої громадськості завдяки неперевершеному письменницькому таланту, Макаренко дуже швидко опи-

Європейська педагогіка Антона Макаренка

Серед плеяди просвітителів ХХ століття, чий творчий доробок у теорії й практиці виховання визнаний світовою науковою спільнотою, особливе місце посідає випускник Полтавського учительського інституту, видатний український педагог, талановитий самотній письменник, яскравий публіцист та надзвичайно ефективний освітній менеджер **Антон Семенович Макаренко** (1888–1939 рр.). Феноменальний резонанс, викликаний його ідеями у багатьох, у тому числі досить віддалених регіонах планети, неодмінно ставить нас перед необхідністю розглядати постать цієї людини як явище не стільки освіти, скільки європейської гуманістичної культури.

13 березня ми вперше вшановували пам'ять цього великого гуманіста під звуки сирен повітряної тривоги і ракетних атак військ сусідньої держави, яка завжди цинічно декларувала свою прихильність макаренківським цінностям.

нився у центрі прискіпливої уваги широких кіл. Його досягненнями захоплювалися вчені **Анрі Валлон** і **Володимир Вернадський**, педагоги **Селестен Френе** та **Януш Корчак**, прем'єр-міністр Франції **Едуар Ерріо**, письменники **Луї Арагон**, **Анрі Барбюс**, **Юліус Фучік** та багато інших. А вже в наш час Німецьке товариство наукової педагогіки внесло головну працю Макаренка – «Педагогічна поема» – до списку десяти найважливіших педагогічних книг ХХ століття.

Є багато й інших доказів того, що світ визнає педагогічний і літературний талант Антона Семеновича. 1988 року ЮНЕСКО внесла його ім'я разом із іменами **Джона Дьюї**, **Георга Кершенштейнера** та **Марії Монтессорі** до четвірки педагогів, що визначили спосіб педагогічного мислення ХХ століття.

СВІТОВІ МАКАРЕНКОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Макаренкознавство як наука, освітня практика та самотній спосіб педагогічного мислення є порівняно молодого галуззю, але її поприще – вже ціла історія майже безперервних та неодмінно запеклих ідеологічних, педагогічних й етичних колізій. Наш відомий марбурзький колега Гьотц Хілліг назвав «пошуком справжнього Макаренка».

Ретроспективний погляд на драматичні колізії вісімдесятирічних пошуків «справжнього Макаренка» є повчальним прикладом для тих, хто тільки починає своє наближення до долі і справи видатного педагога-письменника.

Багатьох сучасників щиро дивує великий і тривалий інтерес Заходу до спадщини Макаренка, але історикам педагогіки ця обставина дає переконливі підстави для наступного узагальнення: західні вчені доволі рано, на відміну від їх східних колег відчули «європейську контекстність» ідей українського педагога. Відчуваючи спорідненість поглядів Макаренка із системою західних цінностей, вони багато зробили для того, щоб вивести його педагогіку за межі суто радянського явища, що в свою чергу спровокувало конфлікт з політично заангажованою вітчизняною макаренкознавчою школою.

Характерним прикладом тут виступають західнонімецькі макаренкознавчі студії, що мають вже понад 70-річну історію. Наведемо яскраву розповідь видатного німецького ученого **Леонгарда Фрьозе** про те, як починалося його знайомство з українським педагогом. У 1949 році «Педагогічна поема» вийшла в НДР німецькою мовою, і тоді ж професор Геттінгенського університету Х. Нооль отримав її від свого колеги. Далі Л. Фрьозе пише: «Херман Нооль зустрів своїх гостей, тримаючи в руці «Поему», щоб прочитати їм захоплюючу сцену з неї [...] Всі зрозуміли, що Нооль тримає в руках справжнє відкриття, розповіді про яке він хоче кожному. Нооль ж було ясно, що тепер це стане справою його життя».

Починаючи з 1954 року в університетах і педагогічних вищах ФРН до навчальних програм включено теми про Макаренка, з'явилася велика кількість курсових і кваліфікаційних досліджень його виховної системи. З 1968 по 2003 рік активно діяла марбурзька дослідницька лабораторія «Макаренко-реферат» («Makarenko-Referat»), що є унікально продуктивним науковим осередком, результатом діяльності якого стало розкриття істинної сутності оригінальної концепції ви-

ховання і біографії Макаренка, значно спотворених під час «канонізації» видатного педагога в період сталінізму.

Все більшу увагу своєму макаренкознавчою активністю привертає інша європейська країна – Італія. «Нова хвиля» італійського макаренкознавства, пов'язана з діяльністю, перш за все, професора **Ніколи Січіліані де Куміса** (Nicola Siciliani de Cumis), який визнає Макаренка «персонажем» одночасно й історичним, і сучасним. Він доводить, що досвід Антона Семеновича витікає не із педагогічної теорії, але із самого життя, тому він наповнений поезією, смислом і людськими цінностями. В цьому ж контексті звучать ідеї книги «Лекції про Макаренка» **Агостіно Баньято** (Agostino Bagnato), що презентує тексти лекцій, прочитаних ним у Римському університеті «La Sapienza».

Європа не припиняє пошуків важливих для себе смислів в педагогіці Макаренка, як би це парадоксально не звучало, але, можливо, саме в спадщині видатного українця вона знаходить підтвердження власної відданості тим чи іншим етичним переконанням.

ГУМАНІСТИЧНИЙ ГОНІМ МАКАРЕНКІВСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

Аналіз історико-біографічних джерел створює враження, що ідеї Макаренка завжди виглядали надто «гуманістичними» для політичної доби 1920-х і особливо 1930-х років. Ця особливість значно ускладнювала його діяльність, провокувала майже постійну конфронтацію з владою і офіційною педагогікою. Як майже всі ключові пункти тогочасних і як це не дивно нинішніх ідейних колізій – не що інше, як авторська інтерпретація саме тих базових педагогічних пріоритетів, які ми нині ототожнюємо з поняттям європейських цінностей. «Не може бути виховання, – говорив Макаренко, – якщо не зроблено центральну установку про цінність людини». Нижче подаємо три виховних інваріанти Антона Семеновича, що ілюструють відповідний вимір його етичної самосвідомості.

Верховенство права. Організація діяльності керованих Макаренко інтернатних виховних установ являла собою унікальний правовий феномен. В результаті тривалої роботи над вдосконаленням організаційних засад педагогічного процесу і в трудовій колонії, і в дитячій комуні поступово сформувалася доволі складна, але ефективна система функціонування трьох базових форм буття права: ідеї права (правосвідомості), правових норм і правової практики.

Щодо **правосвідомості**, то для її формування Макаренко і його колегами було передбачено низку засобів: категорична вимога педагогічного персоналу, виховання почуття обов'язку перед колективом, середня освіта, викладання теорії моралі (теорії вчинків), система покарань, вправлення в правовій поведінці тощо. До **правових норм** відноситься передусім Конституція – доволі специфічний і деталізований продукт регламентації господарських потреб виховної установи – педагогічний результат співтворчості вихованців і вихователів. І особливо яскравими та сповненими педагогічними колізіями були в досвіді Макаренка форми **реалізації правовідносин (правової практики)**, драматизм

яких не в останню чергу забезпечив літературний успіх «Педагогічної поеми».

Повага до людської гідності. Особливо гостра полеміка з представниками ідеологічних і освітніх інституцій у Макаренка відбувалася навколо такої відстоюваної ним виховної категорії, як честь. Сутність цього конфлікту педагог доволі експресивно виклав у одному із листів 1928 року: «До вас приводять занедбаного хлопця, який уже й ходити розучився, треба з нього зробити Людину. Я піднімаю в ньому віру в себе, виховую у нього почуття обов'язку перед самим собою, перед людством, я говорю йому про його людську та робочу честь. Ви-являється, це все ересь. Потрібно виховати класову самосвідомість (між нами кажучи, навчити пятакати за текстом підручника політграмоти)».

Макаренко часто згадував директора Полтавського учительського інституту **Олександра Волніна**, від якого сприйняв головне положення власної педагогічної віри: якнайбільше вимоги до людини і якнайбільше поваги до неї. Повага виступала наскрізною категорією його виховної системи, певним імперативом педагогічного середовища керованих ним закладів. Навіть серед головних положень системи дитячого самоврядування зафіксовано, що дисципліна, заснована на примусі від імені колективу, обов'язково має бути пов'язана з повагою до вихованця й до його роботи.

Послідовність Макаренка у відстоюванні принципів поваги до людської гідності розповсюджувалася навіть на сферу кохання: «Той, хто здатний ставитися до жінки зі спрощеним безсоромним цинізмом, не заслуговує на довіру як громадянин: його ставлення до спільної справи буде так само цинічним, йому не можна вірити до кінця».

Свобода і безпека особистості. Як відомо, поступово із діяльності Макаренка в царині «соціального виховання» народився безцінний педагогічний досвід, зміцніло і загартувалося нове соціально-педагогічне утворення – винайдений ним так званий виховний колектив, що об'єднує педагогів і підлітків у складній системі відповідальностей і повноважень. Педагог зауважує: «Захищаючи колектив у всіх точках його зіткнення з егоїзмом особистості, колектив тим самим захищає і кожну особистість й забезпечує для неї найбільш сприятливі умови розвитку».

Тут варто згадати показовий факт: педагогіка радянської доби адаптувала під свої ідеологічні канони відомий вислів Макаренка щодо сутності виховання – «в колективі, через колектив», – додавши до нього зовсім немакаренківську формулу «для колективу». Взагалі треба визнати, що в процесі розроблення макаренківської спадщини були, на жаль, втрачені важливі аспекти в його розумінні колективу, і під впливом домінувальної в певний період трактовки цього поняття відбулося суттєве викривлення того змісту, який вкладав у нього сам педагог. Що зрештою призвело до різного роду інсинуацій стосовно його спадщини в цілому.

Виховний колектив – це по суті оптимальна ланка між особистістю, що розвивається, і суспільством. У найзагальнішому вигляді можна так визначити дві його головні функції: (1) захист дитини від деструктивних, руйнівних чинників суспільства та (2) забезпечення її повноцінного виховання через задоволення суспільних і індивідуальних потреб. Вибудовуючи власну педагогічну дію за логікою «від колективу до особистості», Макаренко говорив: «Тільки виховуючи колектив, ми можемо розраховувати, що знайдемо таку форму його організації, при якій окрема особистість буде і найбільш дисциплінована, і найбільш вільна».

Припускаємо, що багато аспектів слова і справи Антона Макаренка так і залишаються надто контраверсійними для більшості з нас. Але ми переконані, що українська наука, яка свого часу доволі різко критикувала його ідеї з ідеологічних, політичних і навіть етичних позицій, має певну заборгованість перед світовою історією педагогіки щодо неупередженого і прискливого аналізу ідей свого видатного земляка. Саме з точки зору відповідності їх тому універсальному етичному стандарту, який ми називаємо європейськими цінностями.

Нелля НИЧКАЛО, академік-секретар відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України

Коли планувалася стаття до 50-ліття педагогіки праці як субдисципліни педагогічної науки, були наміри розповісти про польських учених, яких мені пощастило особисто знати – співзасновників цієї особливої науки. Це професор **Тадеуш Вацлав Новацький** (25.11.1913 – 26.09.2011), професор **Станіслав Качора** (19.09.1924 – 07.11.2014), професор **Зигмунт Вятровський**, який 14 квітня цього року відзначив 94 роковину свого життя. Неодноразово слухала доповіді і виступи цих видатних польських вчених під час загальнопольського методологічного семінару, яким упродовж багатьох років керує професор, голова Наукового педагогічного товариства «Польща – Україна», іноземний член НАПН України **Франтішек Шльосек**. Було чимало незабутніх зустрічей, дискусій, консультацій і, зрозуміло, роздумів про те, що треба зробити в Україні для розвитку педагогіки праці. На початку лютого підготував рукопис цієї статті було завершено, залишалося лише уточнити деякі документальні джерела і статистичні дані.

Та страшний, гіркий і шокуєчий ранок 24 лютого 2022 року раптово змінив життя нашої рідної України, кожної родини, установи, підприємства й мільйонів українців. Розпочалася російська агресія, вторгнення лютого ворога на землю нашої Вітчизни, розпочалася кровопролитна війна.

Профтехосвіта і фахова передвища освіти нашої держави в умовах російської загартницької війни діє чітко й з максимальною віддачею. Наші професійні навчальні заклади, маючи виробничі потужності та досвідчених майстрів, і професійно підготовлених учнів, працюють день і ніч, докладають багато зусиль для підтримки обороноздатності нашої країни.

І нині, як ніколи раніше, ми можемо з надзвичайною вдячністю й упевненістю сказати: працівники й випускники нашої національної професійної освіти, діяльність яких ґрунтується на підвалинах професійної педагогіки, виборюють наше майбуття. Професійної педагогіки, яка є педагогічною субдисципліною, й забезпечує формування не лише професійних компетентностей, а й виховання людини, її світогляду, що великою мірою базується на цінностях і ставлення до праці.

Тому віддаючи належне засновникам педагогіки праці – польським ученим – коротко зазначимо на їх честь про теоретико-методологічні її засновки. «Педагогіка праці, – зазначено у польській «Енциклопедії педагогічній XXI сторіччя», – наукова субдисципліна, предметом досліджень якої є праця людини, її багатоаспектне обґрунтування, її соціальний і виховний вплив на особистість; особливо важливе місце тут належить реляції в системі «людина – виховання – праця». Предмет педагогіки праці становлять ті всі системи і

Педагогіка праці: випробування війною

зв'язки допредметнозмістові, через які передусім розвивається ідея підготовки людини до професійної праці, а також ідея щодо сприятливих умов для багатосторонньої успішної участі людини в цій праці. Отже, під педагогікою праці належить розуміти ту педагогічну дисципліну, предметом інтересів і досліджень якої є проблеми виховання через працю, загальнотехнічного навчання, орієнтації, професійного порадництва і дорадства, допрофесійної освіти, професійного навчання і виховання, неперервної освіти працюючих і безробітних, а також освітні і гуманістичні проблеми закладу праці». Для педагогіки праці характерною є інтердисциплінарність. Ця наукова проблема обґрунтована професором З. Вятровським, учнем професора Т. Новацького, і стисло її можна подати наступним чином. Педагогіка праці стоїть в одному ряду з філософією праці, параксеологією, психологією праці, соціологією праці, науковою організацією праці.

Навіть побіжно порівнюючи методологічні засновки педагогіки праці й професійної педагогіки, можемо визначити спільні інноваційні риси цих сучасних наук – їх людиномірність. Саме це дозволяє нам нині говорити про гуманістичність європейської педагогіки XXI сторіччя, що у вихованні людини і її смисложиттєвих цінностей та формуванні професійних навичок виходить із цінності людського життя, розвитку особистості, утвердженні національного життєствердного образу світу.

Повертаючись до дня нинішнього, констатуємо. В умовах воєнного стану зникло поняття «нормований робочий день». Майже цілодобово готуються для бійців їжа та сухі пайки. У посилки для фронту учні і студенти вкладають створені й намальовані своїми руками листівки зі словами сердечної вдячності, шани й любові нашим воїнам, які нині боронять Вітчизну. У майстернях зварювального та металообробного виробництва виготовляються буржуйки, протитанкові іжаки, зварюються ліжка для переселенців. Жінки-педагоги та інші працівники разом з учнями і студентами плетуть маскувальні сітки, шийють розгрукки, балаклави, подушки-хомути, вироби постільного асортименту, медичні барсетки, ремонтують військове обмундировання.

Особливу увагу працівники ЗПО приділяють біженцям, серед яких жінки, їхні діти та батьки похилого віку, вони віддають їм людське тепло, ширіють своїх сердець і любов. Усі гуртожитки, їдальні працюють для цієї гуманітарної місії: здійснюється безкоштовне поселення, забезпечується гаряче харчування, надається медична і психологічна допомога.

Професійна освіта нашої держави стала єдиною родиною, яка відкриває свої серця і надає конкретну допомогу кожному, хто її потребує і звертається з будь-якими життєво важливими проханнями. Так, професійні навчальні заклади прийняли на тимчасове проживання дітей-сиріт із сиротинців Чернігівщини. Дітям створено належні умови проживання та організоване їхнє харчування. Не очікуючи юридичного та фінансового вирішення проблеми, хмельничани прийняли з Краматорського та Бахмутського ЗПО Донецької області 22 дитини-сироти для продовження професійного навчання. Усім учням-переселенцям надається соціальна, психологічна та медична допомога, здійснюється кризове консультування.

Серед воїнів Збройних Сил України багато випускників закладів професійно-технічної і фахової вищої освіти, які навчалися на базі повної середньої освіти і стали прекрасними фахівцями. Зараз вони захищають рідну землю.

Болючим і вражаючим прикладом героїзму мариупольських педагогів є **Лілія Гуманова** – керівник Клубу юних журналістів «Мрійники», комунального закладу «Лівобережний районний Будинок дитячої та юнацької творчості» департаменту освіти Мариупольської міської ради. Її вихованці впродовж багатьох років брали участь та перемогли в Міжнародному конкурсі шкільних медіа, співорганізатором якого є НАПН України і Національна спілка журналістів України. Газета «Волшебный дом», яку видавав Клуб юних журналістів «Мрійники» під керівництвом Лілії Миколаївни, завжди вирізнялася креативними та цікавими матеріалами. У квітні 2021 році газета «Волшебный дом» була визнана Кращим медіа XXIV Міжнародного конкурсу шкільних медіа.

Талановитий педагог Лілія Гуманова особливо піклувалася про дітей та оточуючих. За її ініціативою під Будинком творчості було обладнано бомбосховище. 19 березня вона спочатку завела у бомбосховище своїх вихованців, серед яких були і учні закладів профтехосвіти, їхні батьки та люди похилого віку. Рятуючи інших, вона не встигла вскочити у бомбосховище.

На нашу думку, в невмирущу історію світової слави увійде справжній подвиг польського народу, діяльність Президента Польщі **Анджея Дуди**, Уряду Республіки Польща, різних громадських організацій, які роблять все можливе й неможливе, щоб прийняти понад 2 млн українських біженців, переважно жінок і дітей. Слова сердечної подяки маємо висловити нашим колегам – науковцям та освітянам. Серед них – іноземним членам НАПН України професорам **Франтішеку Шльосеку**, **Яну Лащіку**, відомим науковцям професорам **Станіславу Ющіку** (Катовіце), **Чеславу Плевці** (Щецин), **Норберту Г. Пікулі**, **Гре-неушу Швіталь**, **Іоанні М. Лукасіку** (Краків), **Яну Сікорі**, **Анні Анжеєвській** (Варшава), **Киштофу Пишибиценю** (Стальова Воля). Не можу також не назвати **Барбару Марцінковську** – ректора Академії спеціальної педагогіки імені Марії Гжегожевської у Варшаві, **Піотра Борека** – ректора Педагогічного університету імені Комісії Народної освіти у Кракові, **Ельжбету Стоковську-Згадан** – ректора Державного інституту ім. Стефана Баторія в Скерневіцах. Адже вони не лише надали житло й організовували харчування біженців – жінок з дітьми-інвалідами, а й подбали про їхнє лікування. Таких прикладів по всій Польщі – сотні й тисячі.

Як бачимо, польська педагогіка праці, що народилася після II Світової війни й має півстолітню історію, набула могутнього небаченого досвіду солідарності, істинного патріотизму і любові.

Гірка доба широкомасштабної російської агресії проти України засвідчила динамічність та ефективність закладів та працівників професійної освіти в екстремальних умовах, оперативне прийняття управлінських рішень, їх невідкладне виконання, об'єднання зусиль усього суспільства.

На наше переконання, органічне поєднання і врахування цих та інших чинників закономірно впливає на розвиток педагогіки праці, її міждисциплінарність і гостру соціальну затребованість, а також прогностичність та об'єктивну потребу тісного взаємозв'язку з іншими гуманістичними науками. Адже педагогіка праці – це наука про людину, народжена нею для самотворення і саморозвитку на різних життєвих етапах. У сучасну гірку добу ця наука уможливила примноження духовних і фізичних сил української нації в боротьбі за рідну землю, за свою Вітчизну.

Володимир МЕЛЬНИЧЕНКО,
доктор історичних наук,
академік НАПН України,
почесний академік НАМ України,
лауреат Національної премії України
імені Тараса Шевченка,
заслужений діяч науки і техніки України

«НЕ ЗНАЙТИ ДИВНІШЕ З ДИВ, ЯК УКРАЇНА І ДНІПРО...»

Але був ще один дуже важливий для мене спонукальний чинник. Захоплений творчістю Василя Симоненка, звернув увагу, що передмову до посмертної збірки Василевих поезій (Київ: Молодь, 1966) написав саме Борис Олійник – його перевесники, вони, полтавці родом, разом училися на факультеті журналістики Київського університету – і найперше кинулися в очі слова: «З Василем мені пощастило жити в одному гуртожитку». Сам щодня добирався в університет із гуртожитку, й мені захотілося розпитати, як молоді й талановиті поети там жили... Борис Ілліч коротко розповів, зокрема, пам'ятаю, згадав, як уважно слухав поезії Василя в університетській літературній студії, процитував кілька рядків із раннього Симоненкового вірша «Дід умер» (якось через десятиліття потому розповів мені, що сприяв його публікації у 1959 році в газеті «Молодь України»). Потім ще читав вірші Василя Симоненка, найперше «Лебеді материнства»:

**Можеш вибирати друзів і дружину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.**

.....

**Можна все на світі вибирати, сину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.**

А потім і свої. Найперше ті рядки з поеми «Дорога», що присвячені Василю Симоненку:

**І повнилося серце його молоде
Такою любов'ю до чистих людей,
Що стало затісно
Йому у затінку –
І вибухло піснюю з горна грудей!**

А ще:

**Скажу лиш: де б ти не ходив,
Та – хай засвідчує перо! –
Що не знайти дивніше з див,
Як Україна і Дніпро...**

Безмежно вдячний їм обом – великим шестидесятникам минулого століття. Поети мого покоління, вони були високими і справжніми кумирами в студентську пору й залишилися на все життя.

Ця перша зустріч запам'яталася мені. Вдячний, що не забув про неї і Борис Ілліч...

Через два десятиліття ми, траплялося, перетиналися по роботі, коли Борис Олійник був головою правління Українського фонду культури (на громадських засадах), а я керував республіканським архівом (нині – Центральний державний архів громадських об'єднань України). Готуючи програмну публікацію про своє бачення роботи на новій посаді (брошура «В ім'я правди історії» вийшла восени 1988 року 20-тисячним тиражем у товаристві «Знання») показав саме Борису Олійнику вкрай важливий для мене фрагмент із неї:

«Дуже важливо об'єднати зусилля суспільствознавців республіки для вияснення причин, масштабу, наслідків і уроків голоду 1933 року в Україні. Цілі десятиліття у нас замовчувалася ця трагедія в житті українського народу... Чому ж голодувала Україна, та й не тільки вона, на шістнадцятому році Радянської влади?... Со-

Чистий серцем

Теплі споминки до 5-ї річниці з часу смерті Бориса Олійника

Познайомився з Борисом Олійником у далекому 1967 році, коли був студентом IV курсу історичного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. В іпостасі «культорга» факультету опікувався тоді відвіданням художніх музеїв і виставок, творчими зустрічами з улюбленими поетами та письменниками. Мені вже було цілком ясно, що за тридцятидворічним Борисом Олійником, який випустив у світ кілька поетичних збірок, – «Б'ють у крицю ковалі» (1962), «Двадцятий вал» (1964), «Вибір» (1965), «Гонг» і «Поезії» (1966) – велике поетичне майбуття:

**Я б вибрав найвищу почессть:
У чистім і чеснім бою
На чорному мармурі ночі
Зорю записати свою!**

Тому й організував зустріч студентів-істориків саме з ним.

вість істориків не може бути спокійною до того часу, поки ми не скажемо повну правду».

Борис Ілліч не тільки підтримав такий підхід, але й, будучи секретарем правління Спілки письменників України, зініціював мій виступ у Спільці в червні 1988 року – «розмову по широті» (так зазначалося в запрошенні) про «правду документів». Ніколи не забуду, що перші оплески тоді пролунали після того, як... розпочав виступ українською мовою.

На початку липня того ж 1988-го, виступаючи на XIX партійній конференції, Борис Олійник висунув вимогу «з'ясувати ще й причини голоду 1933-го, який позбавив життя мільйони українців, назвати поіменно тих, із чиєї вини сталася ця трагедія». Цей запит-вирок уперше прозвучав на кремлівській території й відкрив епоху створення «Білої книги» про чорні діла 1932–1933 років.

Згадаю й про те, що на самому початку цього століття, вже працюючи в Москві, зібрався поступати в Національну спілку письменників України, але хтось із чиновників у її апараті порадив мені представити необхідну характеристику не від Бориса Олійника, котру вже взяв у нього, а від іншого члена Спілки. Звісно, відмовився й поступив у письменницьку організацію аж у кінці 2007 року. З характеристикою того ж Олійника. Пишаюся цим, як свого часу Борис Ілліч був гордий з того, що йому рекомендацію для вступу до Спілки письменників України дав Володимир Сосюра...

То був час істинного розквіту наших століть, адже Борис Ілліч часто гостював у Національному культурному центрі України в Москві, який мені пощастило очолювати у 2001–2015 роках. Він, як ніхто, розумів, що саме через Культурний центр Україна вперше стверджувала тоді справді самостійну державну політику за кордоном...

Восени 2008 року Борис Ілліч подарував мені свої «Вибрані твори у 6 томах» із безцінним для мене, зворушливим автографом: «Побратимові Володимире Мельниченку, – по-земляцькому од серця».

Упродовж десятиліть знаючи Бориса Олійника, хочу приєднатися в оцінці його геніальної постаті до великих українців Дмитра Павличка, котрий заявив, що «Олійник завжди був і лишився українським патріотом», і Миколи Жулинського, за словами якого «Борис Ілліч належить до провідників нації».

Щодо недоброзичливців Олійника – самолюбів, які, за його словами, встигли багато разів перефарбуватися, то вони занадто дрібні й духовно нищі перед історично-масштабною постаттю геніального українця. Про таких абсолютно вичерпно сказав Тарас Шевченко: «Суєслови, лицеміри, / Господом прокляті».

«ТІЛЬКИ СЛОВО БЕРЕЖЕ В ОСНОВІ БЕЗСМЕРТЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДУШІ»

Добре пам'ятаю, як у травні 2010 року Борис Ілліч взяв участь у презентації в Культурному центрі репринтного видання першої збірки Максима Рильського «На білих островах» із його передмовою. Він сидів поряд з онуками Максима Тадейовича – Максимом і Андрієм Рильськими та відомою літературознавицею Євгенією Дейч і виглядав умиротвореним, щасливим:

– Я мав щастя знати Рильського. Коли були Тичина, Рильський, Сосюра, ми відчували, що у нас є батьки. А коли вони пішли – пов'яв протяг. Максим Тадейович був інтелігентом, в якому відчувалася порада. Він обігрівав добрих людей теплом свого серця і душі. Слава Богу, що у нас був Рильський... Я щасливий, що народився під небом Рильського...

Частіше за все ми організовували творчі зустрічі з Борисом Олійником. У документальній книзі про діяльність Культурного центру, виданій українською мовою в Москві, вміщено докладну розповідь про одну з таких зустрічей¹. Прочитую короткий фрагмент із мого вступного слова на ній:

«– Познайомившись уперше з Борисом Іллічем ще студентом у середині 60-х років минулого століття, я проніс через усе життя пам'ять про те, що він уже тоді був для молоді духовним орієнтиром. Для мене Борис Олійник – не нав'язлива совість української нації».

Пишучи про Тараса Шевченка, я раз у раз говорив собі про те, що Олійник суголосний із ним.

– Але ж не на рівні... (втрутився у монолог Борис Ілліч).

– Геніальні люди і не можуть бути врівень один із одним. Кожен із них – вершина. Недосяжна. І Ви також одна з них, Борисе Іллічу. А я кажу про суголосність. Скажімо, свого часу Тарас Шевченко підніс історичну, рятівну для нації значущість Українського Слова. Того слова, яке пламенем взялось і людям серце розтопило:

І на Україні понеслось,

І на Україні святилось

Те слово, Божеє кадило,

Кадило істини. Амінь.

І до таких, саме Шевченкових висот, Ви підняли Українське Слово на рубежі століть і тисячоліть, коли Україна здобула незалежність:

Трубить Трубж.

На роковій межі

В останній бій виходимо при слові,

Бо тільки Слово береже в основі

Безсмертя української душі».

Міг би, здається, безкінечно продовжити цитування дивовижних поезій Бориса Олійника, але жанр теплих споминок вимагає від мене неодмінно розповісти про нікому ще невідоме, а саме: якось у 2016 році, вже після мого повернення в Київ, під час чергових відвідин Олійника в лікарні він абсолютно несподівано прочитав мені вірш «Придане» (1935) уродженця Донбасу Дмитра Кедріна (1907–1945), російського поета, який уперше почав друкуватися в 1920-х роках у Катеринославі. В ньому з блиском розгорнуто по-своєму трактовану Кедріним легенду про перського поета Х – поч. XI ст. Фірдоусі (у вірші – Фірдусі), який нібито упродовж усього життя обіцяв доньці написати прекрасні вірші, за які шах у нагороду відправить йому безцінне придане для неї караваном із тридцяти верблюдів. Але шах оцінив іскрометну поезію запізно, через багато років – уже після смерті її творця...

Певно, що великий за обсягом вірш (понад 50 строф!) Борис Ілліч запам'ятав давно й носив у собі. Не знаю, чи він читав його коли-небудь уголос у компанії друзів або в якійсь іншій обстановці. Не знаю... Мене хвилює-цікавить інше: чому він прочитав мені саме цей вірш у

лікарняній палаті й не один раз, а, принаймні, тричі в різні мої візити до нього? Перший раз Борис Олійник сам запропонував мені послухати твір Дмитра Кедріна. Вдруге, заворожений його читанням, я попросив повторити «Придане», і Борис Ілліч з явним задоволенням зробив це. Нарешті, через якийсь час він ще раз повернувся до кедрінської поезії...

Я слухав «Придане» у прекрасному виконанні видатних артистів, але перевершити Бориса Олійника не міг ніхто, він, здається, пропускав поетичні рядки через серце, вимовляв їх як свої, вистраждані – відчувалося, що перенести їх озвучення на потім він не мав змоги. Це було не буденне, а сакральне виголошення поетичного твору... Борис Ілліч читав, власне, не для мене – він тихо викрикував своє, наболіле...

Що саме? Нещасливу долю Поета, який за життя не дочекався визнання? Та це не про нього... Втім, очевидно, багато чого таки не дочекався геніальний Олійник на схилі свого життя... Здається мені, що все найтяжче сублімувалося в оцих гірких рядках кедрінського вірша: «Ах, медлительные люди, / Вы немощно опоздали...» Тобто, йшлося про загайних, забарних, млявих людей, які запізняються в історичному вимірі часу...

Навряд, чи розкрив справді вичерпно, що боліло Борису Олійнику, втім, і не придумував зверх того, що він сам говорив...

«ШЕВЧЕНКІВ СОН БУВ ПРОРОЧИМ...»

Борис Олійник немало знав про перебування Тараса Шевченка в Москві, втім і мені було чим його подивувати – все-таки написав книгу на цю тему. Скажімо, відомо, що в Щоденнику Шевченко назвав храм Христа Спасителя, який будувався з 1839 року, «дуже невдалим величезним витвором» – поет абсолютно не сприйняв офіційно-ритуальний огром споруди, що пригнічувала старовинну навколишню Москву. Борис Іллічу подобалося, що Тарас Григорович іронічно-насмішкливо порівняв головну баню храму з золотим повойником на голові товстої купчихи – пов'язку, яку здавна зодгали жінки під платок. Але він був страшенно вражений тим, що храм звели на місці... колишнього Алексеевського монастиря, спогадівши кілька монастирських кладовищ, які виникли в різні часи. Борис Ілліч без іронії сприйняв історичний переказ про те, що ігумена монастиря, зневажена такою бездушністю, прокляла це місце і пророкувала, що тут ніщо довго не стоятиме. Справді, після завершення будівництва в 1883 році, храм не простояв і півстоліття...

Нагадаю, що 7 липня 1857 року Шевченко занотував у Щоденнику: «Бачив сьогодні уві сні Москву, не зустрів нікого знайомих і храма Спаса не бачив». Тобто, храм Христа Спасителя вже був для поета московською реальністю. Втім, на початку 2009 року в розмові зі мною Борис Ілліч потрактував цей поетів запис абсолютно несподівано: Шевченків сон був пророчим, він побачив уві сні Москву, що вже... втратила храм Христа Спасителя, зірваний наприкінці 1931 року більшовиками... У мене перехопило подих од такого дивовижного прочитання Шевченкової нотатки в Щоденнику... Зафіксував цей шедевр поетового бачення в книзі, що вийшла того ж року².

Вже повернувшись до Києва, мав ще розмову з Борисом Олійником про Шевченкове відвідання Великодньої служби в Кремлі в пасхальну ніч з 22 на 23 березня 1858 року. У Щоденнику Тарас Григорович записав: «Світла мало, дзвону багато» та й взагалі – «відсутність найменшої гармонії і навіть тіні витонченого». Недавній царський засланець не побачив і не відчув у пишній «візантійсько-старовірській» службі в московському Кремлі справжнього Бога, того Бога, в якого глибоко вірив, і віра ця була частиною Шевченкового генетичного коду. Тому виплеснулося в Щоденнику те, що давно наболіло й нуртувало в душі, – глибинне відчуття поверховості, надуманості, фальші московських релігійних обрядів: «І до якого часу продовжиться ця японська комедія?» А через півтора століття по тому Борис Олійник... Утім, прочитую фрагмент з моєї книги, публікацію якого погодив спочатку з ним (вийшла в рік смерті поета):

«Півтора століття по тому Борис Олійник по-шевченківськи вбичко написав про найвищих московських можновладців, які з

¹ Мельниченко В., Овсянникова-Мелентьева А., Марченко О., Безкровний Ю. Національний культурний центр України – Шевченків дім у Москві. М., 2014. С. 291–294.

² Мельниченко В. Шевченківська Москва. Авторська енциклопедія-хроноскоп. М., 2009. С. 190.

органічного безбожжя по-фарисейськи вскочили в чужий їм Божий храм:

Коли у храм упхався
і рогато
До образів посунув навмання,
З ікони одсахнулась Божа Мати,
Від нього затуливши немовля.

І тьма несвітня демоном звелася,
Згасивши вміть лампади і свічки.
І тільки очі всепрощенні Спаси
Взялись огнем
уперше за віки»³.

Між іншим, у згаданій розмові зауважив, що в ту ніч у кремлівському дійстві взяв участь і Лев Толстой, який дивився на нього зовсім іншими очима: «Пішов... на площу в Кремль... Зайшов у церкву. Добре!» Борис Ілліч зацікавився, адже Шевченко і Толстой тоді ще не були знайомі й могли стояти поруч, не знаючи про це... В поезії «Лев Толстой» Олійник писав, що «пил його чобіт осліплював царів», і саме йому «Анафему ревли усі церкви стоглаво, / Хрестами ледь сгягнувши бороди»...

Про себе сам Борис Ілліч говорив:
– Що таке Бог: це щось безначальне, безкінечне, непізнавальне, що пізнає саме себе. Я вірую в те, що Ісус Христос зародився від Діви Марії в непорочному зачатті. Вірую, ібо неможливо. У те, що Ісус Христос був розп'ятий на хресті, знятий із хреста, покладений у гроб та о третьому дні воскрес – вірую, ібо безглуздо. Віру не можна аналізувати. Або ви вірите, або ні...

У вже згаданій моїй книзі був епізод із цитуванням Бориса Олійника в контексті важливих оцінок Тараса Шевченка, який затаврував ту верхівку козацької старшини, що прислужувалася то російським царям, то польській шляхті, зраджуючи рідний український народ:

Раби, подножки, грязь Москви,
Варшавське сміття – ваші пани
Ясновельможнії гетьмани.

Михайло Грушевський лапідарно й гірко узагальнив Шевченкову поетичну максиму в науковій праці: «Гетьманщина XVIII в. – одна "гряз" Москви».

Далі йде текст, який і зачитав Борис Іллічу по телефону: «У Бориса Олійника національний пророк Тарас Шевченко з біллу звертається до Богдана Хмельницького:

Згадай, як велемовні чолові
Після твоєї, гетьмане, кончини
Побігли в козачки до Катерини, –
Не встигла й кинути на чайові.
Та і мої вельможні землячки –
Куди ж тобі – вкраїнолюби ревні! –
А за тридцятку з царської руки
Такий між себе учинили рейвах,
Що не лишень навзаєм сорочки,
А й Україну дерли на шматки!

До речі, від кончини Хмельницького 1657 року до воцаріння Катерини II 1762-го минуло більш як сто років, і лише Борис Олійник може так елегантно й переконливо охопити історичний зміст епохи в кількох рядках».

Річ у тім, що в тексті було таке: «і лише геніальний Борис Олійник...» Але Борис Ілліч одразу вхопив мій замисел і, схваливши текст, м'яко попросив прибрати величальну дефініцію.

**«ТАРАС ШЕВЧЕНКО
І ШЕВЧЕНКІВСКА ПРЕМІЯ –
ПОНЯТТЯ НЕРОЗМІННІ»**
Улітку 2010 року Борис Олійник запропо-

нував мені ввійти до складу Комітету з Національної премії України імені Тараса Шевченка, і я мав яскраве щастя впродовж шести років близько спілкуватися з істинно великими майстрами літератури і мистецтва, серед них – Роман Балаян, Василь Герасим'юк, Іван Драч, Тетяна Кара-Васильєва, Віктор Ковтун, Богдан Козак, Анатолій Мельник, Євген Савчук, Мирослав Скорик, Євген Станкович, Марія Стеф'юк...

До Комітету входив і Богдан Ступка, який був присутній лише на перших його засіданнях... Не можу не згадати. Працюючи над кни-

гою «Богдан Ступка. Біографія», поставив Майстру понад тисячу запитань. Було й таке:

– Хто, на Вашу думку, особливо тепло й піднесено пише про Матір?
– Борис Олійник!

Та ми ж переробим
усю вашу вічну роботу. –
Лишайтесь, матусю.

Навіки лишайтесь. Не йдіть.
Не можу не продовжити:
Вона посміхнулась,
красива і сива, як доля,
Змахнула рукою – злетіли увись рушники.
«Лишайтесь щасливі», –
і стала замисленим полем
На цілу планету,
на всі покоління й віки.

Не знаю нічого прекраснішого у світовій поезії про матір...

Богдан Ступка назвав Бориса Олійника серед улюблених поетів поряд з Іваном Франком, Іваном Драчем, Ліною Костенко... Часто цитував його:

Сину, розп'ятий на Хрестові,
На осліплених сяєвом пролійся:
Ти ж протистав апостолу Петрові
Що до третіх
тричі
відступився!

Навіть кривовірові прощаю
За твоїми приписами,
Отче.

А собі єдиного благаю:
Не прости, як на криве ізбочу!

Поет і артист були суголосні в чистоті душевній...

Про Національну премію України імені Тараса Шевченка Борис Олійник говорив так:

– Це найвища відзнака серед усіх, що я маю. У 1975 році я був наймолодшим лауреатом Державної премії СРСР (за поетичну збірку «Стою на землі». – В. М.), потім отримував Шевченківську, Міжнародну премію імені Григорія Сковороди... За життя Тичини, Сосюри, Бажана, Рильського, Малишка, Гончара нагород не вимагали. Не останньою чергою й тому, що при таких людях було просто незручно! А зараз – це просто жах. Уже й не просять, а вимагають.

Але Борис Ілліч стояв на тому, що престиж Шевченківської премії з роками не знижується:

– За будь-яких обставин і ситуацій. Не думаю, що вона напряму може стимулювати творчий процес, але стати в один ряд із найвидатнішими українцями в галузі літератури і мистецтва дуже престижно... Взагалі з нагородженнями за стільки років були різні випадки, є й такі, кого нагороджували, можливо, з якихось політичних міркувань. Але сама премія завжди була і залишається поза політикою, і в більшості випадків лауреатами стають достойні митці, кращі з кращих...

Принаймні, під час головування Бориса Олійника в Комітеті з Національної премії України імені Тараса Шевченка було саме так. Досить назвати лауреатів того періоду: Дмитро Богомазов, Юрій Буряк, Роман Горак, Леонід Горлач, Мирослав Дочинець, Лідія Забіляста, Анатолій Криволап, Левко Лук'яненко, Петро Мідянка, Петро Панчук, Петро Печорний, Раду Поклітару, Анжеліна Швачка, Василь Шкляр... Отже, завершуючи свою каденцію навесні 2016 року члени комітету на чолі з Борисом Олійником із чистою совістю заявили: «Нам не соромно за наших обранців».

Борис Ілліч не приховував, що в нього були особисті симпатії до номінантів: «Я жива людина зі своїми уподобаннями. Тому, зрозуміло, бувають і симпатії. Але я ніколи їх не виголошую, не тисну на членів Комітету...» Можу це підтвердити незаперечно. Не було випадку, коли б Олійник використав свій авторитет аби вплинути на результат таємного голосування членами Комітету. Правду кажучи, зрідка хотілося, щоб він активніше, на весь голос наплиг на безумовно достойній кандидатурі. Скажімо, видатний архівіст і літературознавець Сергій Гальченко тричі номінувався на Шевченківську премію й щоразу не добирав кількох голосів. Олійник дуже тепло ставився до «Серьogi», як він його по-дружньому називав, і високо цінував літературознавчий і архівознавчий талант, але в цьому випадку згуртувалася невелика група членів Комітету, котрими Гальченко не сприймався, гадаю, саме за своєю масштабністю й височенною професійністю. Буває й таке... Борис Ілліч, глибоко переживаючи й щиро співчуваючи йому, залишався, втім, незворушним, сказати б, рахманним, і в офіційному контексті, на жаль, не використав у повній мірі свої повноваження...

У передмові до книги, що підсумувала півстолітню історію Шевченківської премії з часу заснування в 1961 році, Борис Олійник писав:

«Попереду – поцінування доробку тих, хто творить у сучасній Україні, без перешкод долучаючись до культурного розмаїття народів світу. Хоч і сьогодні ми знаємо, що таке спорожнілі бібліотеки й зруйновані будинки культури, чим загрожує навальна хвиля маскульту й влада чистогану. Та все ж таки щиро віримо у творчий потенціал майбутніх лауреатів»⁴.

Голова Комітету з присудження Шевченківської премії не заперечував проти творчого вдосконалення процесу виявлення справді достойних номінантів, зокрема, він вважав, що варто «ввести раду професійних експертів, яка б попередньо аналізувала твори і відбиравла кандидатури». Проте Борис Ілліч абсолютно не сприймав політизованого підходу до діяльності Комітету з Національної премії України імені Тараса Шевченка. На початку 2016 року Борис Олійник і члени Комітету підписали лист до Президента України, в якому йшлося про необхідність якомога широкотого громадського обговорення запланованого тоді перегляду Положень про Національну премію: «Сподіваємося, що заявлене реформування Шевченківської премії, якою пошановане не одне покоління видатних українців, не зруйнує її, а сприятиме зміцненню авторитету головної культурно-мистецької нагороди України як визначної традиції, що складає підвалини нашої державності».

На жаль, цього не сталося...

ЗАМІСТЬ ПІСЛЯСЛОВА

В останній день останнього повного року життя Бориса Олійника привітав його з Новим, 2017-м, а він відповів: «З новоліттям!» На Різдво Христове – 7 січня 2017 року – говорили довго. На завершення сказав: «Здоров'я Вам!» – «Тим же боком і тобі, Володю, тричі! З усією родиною!»

Жити йому залишалося менше чотирьох місяців...

Борис Олійник, як і Богдан Ступка, залишився для мене людиною з дивовижно чистим серцем. Це за таких, як вони, молився Тарас Шевченко:

А чистих серцем? Коло їх
Постави ангели свої
І чистоту їх соблюди.

На фото:
Б. Олійник і В. Мельниченко. 2009 рік.

Рецензія

Відтворення семантичного простору нашого спротиву

Рецензія на видання **«Термінологічний словник російсько-української війни / за ред. М.М. Слюсаревського ; упоряд. С.Л. Чуніхіна ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Київ : Ін-т соціальної та політичної психології НАПН України, 2022. – 20 с».**

Термінологічний словник російсько-української війни, підготовлений авторським колективом Інституту соціальної та політичної психології НАПН України за редакцією члена-кореспондента НАПН України **Миколи Слюсаревського**, є першою спробою відтворення семантичного простору повномасштабного воєнного вторгнення Росії в Україну. Цей проєкт, що виник за підсумками першого місяця війни, був націлений на психологічно обґрунтоване впорядкування термінів, назв, подій, символів, за допомогою яких ця війна осмислюється українським суспільством. Переоцінити значення цієї роботи важко, адже без належного психологічного осмислення, точного артикулювання пережитого досвіду неможливо опанувати трагедію такого масштабу та подолати її деструктивні соціально-психологічні наслідки.

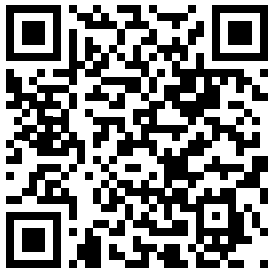
До словника включено 111 термінів, що описують реальність війни за чотирма основними категоріями: учасники (сторони) війни; події та локації війни, які є осередками найбільшого емоційного напруження; психологічні феномени та психологічні наслідки війни; приклади спонтанної міфотометворчості українського суспільства, що виконують аутотерапевтичну функцію. Частина з наведених термінів описує та озаначає унікальні події та явища саме цієї війни (рашизм, сумна хаскі і т. і.), решта – з певними уточненнями і доповненнями – із загального воєнно-політичного глосарію.

У першому розділі зокрема надається визначення рашизму – терміну, що походить від англomовного звучання Russia (Росія) та означає ідеологічні засади та практичні дії нинішнього політичного режиму Російської Федерації, який є, з одного боку, спадкоємцем традиційного для всіх періодів російської історії великодержавного шовінізму, з другого – одним із сучасних різновидів фашизму. Відповідно, громадяни Російської Федерації, що ідентифікують себе з її нинішнім політичним режимом, підтримують його агресивні, експансіоністські наміри і дії щодо українського та інших народів, визначені як «рашисти».

З-поміж подій та локацій війни, перерахованих у другому розділі словника – блокадний Маріуполь. Це поняття означає гуманітарну катастрофу, що виникла внаслідок оточення Маріуполя російськими військами, які тривалий час обстрілюють місто, вбивають цивільне населення, руйнують інфраструктуру, не дають можливості евакуювати цивільних чи бодай забезпечити їх водою, їжею, ліками.

Продовження на с. 12

Доступ до електронного видання:

³ Мельниченко В. Михайло Грушевський: «Шевченко – святий національний прапор»: 100 історій і розповідей про двох українських геніїв. К., 2017. С. 90.

⁴ З верховин півстоліття. Національній премії України імені Тараса Шевченка – 50. К., 2012. С. 6.

Олександр МІХНО,
директор
Педагогічного музею України,
доктор педагогічних наук

В умовах воєнного стану, в час випробувань для нашої країни і нації ми продовжуємо рубрику «Педагогічний календар 2022», присвячену видатним постатям в історії української освіти, науки та культури, вшануванню особистостей, які зробили значний внесок у розвиток педагогічної науки, у становлення державності України.

140 років від дня народження Дмитра Дорошенка (1882–1951), українського історика, літературознавця, педагога

Дмитро Іванович Дорошенко походить зі славного козацького роду, який дав Україні у XVII ст. двох гетьманів – Михайла та Петра Дорошків, народився 8 квітня 1882 у м. Вільно (тепер Вільнюс, Литва), де здобув класичну гімназичну освіту). У 1901 став студентом Варшавського університету; через півроку його переведено на навчання до Петербурзького університету, а у 1906 Д. Дорошенко переїхав до Києва і продовжив навчання в університеті Святого Володимира. 1909, закінчивши з дипломом I ступеня історико-філо-

Квітень 2022. Постаті

логічний факультет, отримав посаду викладача комерційного училища в Катеринославі.

Другий київський період у житті Д. Дорошенка розпочався у 1913: він отримує посади вчителя у комерційній школі та бібліотекаря Київського архіву. Після активної політичної діяльності 1917–1918 рр., з приходом до влади Директорії, залишив політику і, отримавши призначення на посаду доцента кафедри історії України Кам'янець-Подільського університету, в січні 1919 виїхав з Києва. Згодом через загрозу захоплення міста більшовицькими частинами покидає і Кам'янець-Подільський; опиняється в еміграції.

Після обрання Д. Дорошенка професором Українського Вільного Університету (УВУ) та чеського Карлового університету він разом із дружиною переїхав до Праги. Тут сповна віддався педагогічній та науковій роботі. Паралельно вечний працював в Українському Високому Педагогічному інституті ім. Драгоманова у Празі та у Варшавському університеті.

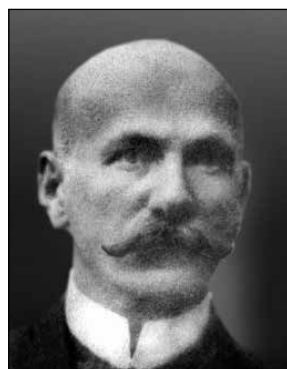
У 1926 переїздить до Берліна і стає директором новоствореного зусиллями П. Скоропадського Українського наукового інституту. Як директор інституту одним зі своїх завдань Дорошенко вважав пропаганду українства у світі. З цією метою співпрацював у різноманітних іноземних енциклопедіях і часописах, публікував статті у провідних фахових журналах, роз'яснюючи, що таке історія України і чим вона відрізняється від історії Росії, пропагуючи визначних українських діячів і українську ідею в цілому. Важливою з цього погляду працею вченого була двотомна «Історія України 1917–1923 років», що вийшла в Ужгороді (1930, 1932).

У 1931 повернувся до Праги, де продовжив педагогічну та наукову діяльність. Тут він пережив важкі роки Другої світової війни. Коли радянські війська підійшли до міста, учений переїздить до американської окупаційної зони – спочатку в Аугсбург, згодом до Берліна та Мюнхена, розуміючи, що його чекає в застінках НКВС. У Німеччині він продовжує працювати як професор УВУ і Православної богословської академії. У 1945 зі створенням в Аугсбурзі Української Вільної Академії наук був обраний

її першим президентом. За цей час видає сотні своїх праць про видатних діячів України, численні спогади. У 1947 Д. Дорошенко приймає запрошення Вінніпезької колегії св. Андрія і виїздить до Канади, де кілька років викладає історію України. Там він захворів і, відчувачи подих смерті та бажаючи зустріти її ближче до Батьківщини, несподівано для всіх повернувся до Мюнхена, де й помер 19 березня 1951 р.

Постановою Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2022–2023 роках» 140 років від дня народження Дмитра Дорошенка відзначається на державному рівні.

170 років від дня народження Романа Заклинського (1852–1931), українського літературознавця, історика й етнографа, педагога

Роман Гнатович Заклинський народився 8 квітня 1853 у с. Маринополі (нині Маріямпіль) Галицького району Івано-Франківської області. Заклинські (батьки, брати, а згодом і діти) були людьми, яких просто неможливо викреслити з української історії: всі вони самовіддано служили Богові і Україні.

Роман Заклинський – багатогранна особистість: український письменник, історик, етнограф, педагог, мемуарист, культурно-просвітницький діяч. Одержавши гімназійну (в Станіславі) й університетську (у Львові) освіту, виступав як публіцист у різних виданнях: «Діло», «Газета шкільна», «Учитель», «Батьківщина», «Зоря», у виданнях «Просвіти» та ін. Порухував тему виховання молоді в дусі українства. Викладав у Львівській та Станіславській учительських семінаріях (1891–1912), був членом-засновником Руського Товариства Педагогічного і співре-

дактором заснованої при цьому ж товаристві 1886 «Бібліотеки для молоді», в якій до 1906 з'явилося 118 випусків, секретарем Головної управи «Рідної школи», бібліотекарем «Просвіти» у Львові.

Разом зі своїм братом Леонідом доклав чимало зусиль для відкриття філії товариства «Просвіти» в Станіславі у 1874. А вже у 1905 він домігся відкриття в цьому місті української гімназії. Видав кілька підручників, зокрема перший підручник з географії українських земель в Австро-Угорщині українською мовою «Географія Руси. Часть перша. Русь галицька, буковинська і угорська з картою Галичини, Буковини і Угорської Руси» (1887), тираж якого становив 2030 примірників.

Автор творів «Про напади татарски» (1885), «Пісні Романа Нечекая», (1886), історичного оповідання «Наше лихоліте» (1892), історико-літературознавчого дослідження «Пояснення одного темного місця в «Слові о полку Ігоревім» (1906). Як літературознавець, був дослідником творчості Юрія Федьковича, автором споминів про нього. Був особисто знайомий з Борисом Грінченком, Осипом Маковеем, Михайлом Павликом, Іваном Нечуєм-Левицьким, листувався з Іваном Франком. Від 1912 року жив у с. Крушині на Львівщині.

До скарбниці української культури значний внесок зробили і сини Романа Заклинського – Богдан та Корнило. Також Богдан, Ростислав, Мирон і Володимир як добровольці виборювали незалежність України, згодом опублікували низку нарисів та спогадів про визвольні змагання Українських січових стрільців.

Помер Роман Заклинський 20 березня 1931.

75 років від дня народження Юрія Рудавського (1947–2007), українського педагога, ректора Національного університету «Львівська політехніка», члена-кореспондента НАПН України

Народився Юрій Рудавський у Львові 10 квітня 1947 у сім'ї лікаря. Вищу освіту здобув у Львівському державному університеті ім. І. Франка на фізичному факультеті. У 1970 розпочав наукову роботу у Львівському відділенні Інституту теоретичної фізики АН УРСР під керівництвом академіка НАН України І. Юхновського. У 1977 Рудавський захистив кандидатську дисертацію

«Дослідження моделі Ізінга методом колективних змінних», а в 1986 – докторську «Статистична теорія регулярних і структурно неупорядкованих систем у методі функціонального інтегрування» за спеціальністю «Теоретична і математична фізика». У 1987 обраний на посаду професора кафедри вищої математики Львівського політехнічного інституту. У 1991 Юрій Рудавський став першим у незалежній Україні демократично обраним ректором Львівської політехніки, якій віддав двадцять років свого життя.

У 2003 вчений став членом-кореспондентом Академії педагогічних наук України. Був почесним доктором Вроцлавської та Шльонської політехнік.

Професор Юрій Рудавський був висококваліфікованим спеціалістом з теорії фазових переходів і неупорядкованих магнітних систем. У його працях розвинуто ефективний математичний метод функціонального інтегрування квантових і класичних спінових систем. На основі одержаних результатів і висновків сформульовано новий перспективний напрям досліджень – мікроскопічну теорію структурно неупорядкованих магнітних систем, що ґрунтується на методі функціонального інтегрування.

Юрій Рудавський – автор понад 200 наукових праць. У колі його наукових інтересів було також дидактичне забезпечення вивчення математичних дисциплін студентами інженерно-технічних та економічних спеціальностей. За серію робіт «Теорія динамічних властивостей та фазові переходи в рідких магнетиках» одержав премію НАН України.

Помер Юрій Рудавський 21 лютого 2007. Похований на центральній алеї Личаківського цвинтаря поруч із Іваном Франком та Соломією Крушельницькою.

Відтворення семантичного простору нашого спротиву

Закінчення, початок на с. 12

Окремо згадані маріупольський драматичний театр та маріупольський пологовий будинок. Обидва ці поняття означають злочини російських військових проти людяності, а саме авіабомбування будинку з написом-попередженням «діти», де переховувалася велика кількість мешканців Маріуполя з дітьми, і ракетний удар по пологовому будинку, внаслідок якого загинули жінки й діти.

Третій розділ наводить визна-

чення психологічних феноменів та психологічних наслідків війни. Один з них – інформаційна війна, тобто протистояння сторін у вигляді поширення спеціально підготовленої інформації та протидії аналогічному зовнішньому впливу на себе; полягає в маніпулюванні інформацією, яка нібито заслуговує на довіру без її усвідомлення, з метою схилити до прийняття рішень проти своїх інтересів, але в інтересах того, хто веде інформаційну війну. Дотичними до цього поняття є наявні у словнику визна-

чення інформаційної контузії, інформаційної травми, інформаційного шоку тощо.

До четвертого розділу включено такі приклади спонтанної міфотворчості українського суспільства, як «Байрактар». Цей мем походить від назви безпілотної, здатного ефективно знищувати важку військову техніку, однак також означає підтримку цивілізованого світом героїзму українських воїнів. А слова «Руський воєнний корабель, іді на ...!», відповідно, у словнику означені як гасло війни,

яке означає крайній ступінь обурення і неприйняття, еквівалент послання ворога під три чорти. Походить від реальної відповіді українського воїна російським загарбникам.

Звичайно, цей словник не можна вважати завершеним – бодай тому, що війна триває. Тож автори розглядають його як проект, відкритий до доповнень та змістових коригувань. Крім того, автори заявляють про наявні у них наміри продовжувати роботу над словником, уточнювати і розширювати

термінологічний перелік, а також акумулювати психоeduкаційні та освітні матеріали загального характеру для використання в ЗМІ та поширення соціальними мережами з метою насичення суспільного дискурсу щодо російсько-української війни конструктивними смислами.

Тетяна АНДРУЩЕНКО,
завідувач кафедри
політичної психології
та міжнародних відносин
НПУ ім. М.П. Драгоманова,
доктор політичних наук,
професор,
заслужений працівник
освіти України